

SIMOR ANDRÁS

Pályám bére

VALLOMÁS

BUDAPEST

**Sorozatszerkesztő
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

© Simor András

„... ekkor már elég pontosan tudtam, hogy mit akarok csinálni, és a támadások nem zavartak meg. Rögzíteni próbáltam egy olyan baloldali értelmiségi életérzését, aki az őt

körülvevő hazai világ antifejlődésével (így neveztem magamban akkoriban a szocialista irányultságot felszámoló folyamatot) szemben áll, reménykedve figyel a Harmadik Világ, Kína, Kuba, Vietnam harcaira, és nem hajlandó lemondani arról a meggyőződésről, hogy az emberi fejlődésnek nem a kapitalizmus a csúcspontja, Ady szavával: »a kapitalista civilizáció nem a non-plus-ultra...« Amit ezután írtam, azt egyre nehezebb lett »közéleti költészet-cím szó alatt lesajnálni, vagy politikai címkékkel (kispolgáriság, anarchizmus, balosság) elutasítani.»

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

Könyvem címét Arany János *Epilógusából* kölcsönzöm. A megölt kentaur vére a mitológiában halálba üzte Héraklészt, erre utal Arany, akit haláláig égetett pályájának bére.

Pályám bére Nessus-ing számomra is.

Ez az írás arról az időszakról szól, amelyet ma Kádár-rendszernek, kulturális politikáját emlegetve pedig Aczél-korszaknak szokás nevezni. Nem emlék, inkább vitairat. Megpróbálok hitelesen felvillantani azt, amit átéltem. A hitelesség érdekében emlékeimet a korabeli sajtó irodalmi dokumentumaival összevettem, vagyis saját magamat is ellenőrizve írtam meg ezt a végső soron szubjektív vallomást.

1.

Első versem *Az utcán* címmel 1957 júniusában, érettségi vizsgám előtt jelent meg az *Élet és Irodalomban*. Tizenkilenc éves voltam. Bevittem verseimet, gépelve és kézírással, a versrovat vezetőjéhez, Nádass Józsefhez. „Csak tovább az ilyen nagybetűs versekkel” – mondta később egy öregember, akiről akkor még nem tudtam, hogy ő Bölöni György, Ady barátja, a lap főszerkesztője.

Negyedik gimnazistaként tagja lettem egy úgynevezett „író-kör”-nek, amelyet Tímár György vezetett. Voltak ott valódi írók, kezdő fiatalok és furcsa dilettánsok. Emlékszem egy borszagú, rongyos öregre, aki magát „éjszakai járványának nevezte egy szonettben, amelyben a járvány-szóra a járdán rímelt. De ez a furcsa „író-kör” is hozzátartozott az induláshoz, ott hallottam először Federico García Lorca nevét, és megpróbáltam nyersfordítás alapján műfordítani egyik szonettjét. Akkoriban vettem meg egy antikváriumban Nicolás Guillén verseskötvét, a *Keserű cukornádat* Gáspár Endre zseniális fordításában. García Lorca és Nicolás Guillén hatására – nem kis szerepe volt ebben a spanyolos András Lászlónak – cseréltem fel a történelem szakot az egyetemen a spanyol szakra. Mindez egész életemet meghatározta, noha akkor erről sejtelmem se volt.

Megjelent néhány versem az *Élet és Irodalomban*, a *Kortársban*, és második legfiatalabbként – a legfiatalabb Nyerges András volt – lettem tagja az 1958 decemberében kiadott nevezetes versgyűjteménynek, a *Tűz-tánc* nak.

A *Tűz-tánc* voltaképpen válaszként látott napvilágot egy 1957 elején publikált antológiára, amely tizenöt fiatal költő százöt versét tartalmazta. A válasz lényegét Imre Katalin a *Tűz-tánc* előszavában így fogalmazta meg: „E kötet költői verseikkel a valóság átalakításában akarnak részt vállalni. A valóság átalakításának kérdéseit pedig a munkásosztály szemszögéből nézik, annak érdekeivel vállalnak közösséget. És ez korszerűségük legfőbb vonása. A szocializmus további előretörésének segítségével látják tehát a vajúdó világ problémáinak egyetlen megoldását.”

A kulturális kormányzat korántsem lelkesedett a *Tűz-tánc* megjelenésekor az antológiáért, noha utólag Kádár János az év legfontosabb könyvének nevezte. Inkább berzenkedett ellene, ezt jelzi Darvas József írószövetségi beszéde is, amely a gyűjteményt „kissé túlértékelt”-nek minősítette.

A *Tűz-tánc* költői egyéni alkatuknak megfelelően más-más módon, de lírailag átélten egy korszerű szocializmuskép felvázolásával feleltek 1956 után a kor kihívására. Bóka László éppen ezt tartotta a gyűjtemény legfőbb újdonságának, és az antológiát az *Aurorához* és a *Holnaphoz* hasonlította. Tegyük még hozzá azt is, hogy a *Tűz-tánc* expresszionisztikus-avantgárd hangvétele is újdonság volt, éles szembefordulás a realiztikus stíluskonvenciókkal. József Attila, Majakovszkij, Brecht, García Lorca együtt hatottak a *Tűz-tánc* fiataljaira. Ez ma már irodalomtörténet. Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* írja: „A *Tűz-tánc* avantgárd stíluselemeivel és forradalmiságával a lejáratos szocialista költészet megújítására tett kísérletet.”

A kötet meghatározó költői Garai Gábor, Györe Imre, Hárs György, Ladányi Mihály és Váci Mihály voltak. Közülük Garai, Györe és Ladányi verseiben már kimutathatóan ott munkált az ötvenes évek közepétől számítható új korszak alapkérdéseinek lírai érzékelése. A „ki kit győz le” konfliktusáról van szó, arról, hogy a kétarcú korszak alakulása szocialista vagy a kapitalista restaurációt, illetve annak feltételeit megteremtő irányultságú lesz-e.

Természetesen a kérdés nem ideológiai felismerésként jelentkezett. Garai Gábor *Tűz-tánc*ának döbbenetében elősejtelemként élt az új költői látásmód, mely egyúttal a szocialista törekvésű avantgárd végleges szakítását jelentette az előző időszak sematizmusával, a botor lelkesedés leegyszerűsítő énekeivel, ám, Garai későbbi, emlékező versét idézve: „nem vállalta a dezertáns reménytelenséget sem.” Sokat mond az is, hogy Garai versét, miként 1965 novemberében tett nyilatkozatában rögzíti, a szerkesztőségek „sorozatosan visszautasították”, és számára is teljesen váratlanul jelent meg 1958 tavaszán az *Élet és Irodalomban*.

A *Tűz-tánc* legmesszibbre mutató verse Györe Imre *Menete*. Ez költemény – amelyben az élők helyett a megtöretettek serege indul útnak, hogy áttörjék a falakat, a leszakított lábujjak, a szétvagdosott bokák mennek, a porrá zúzott gerincek állnak össze, koponyák mennek, félelmes fegyverrel, az ésszel, és amelyben az élők elle-neiknek emelnek falakat, és megint csak a megtöretettek seregében lehet bízni – olyan látomás, amely a későbbi restaurációs antifelföldés költői feldolgozásait előlegzi.

Györével, Ladányival baráti kapcsolatba kerültem, Garaival messziről kedveltük egymást, Váci Mihállyal viszont rossz viszonyban voltam, s ezt udvarias köszönésünk leplezte, egymással soha nem beszélgettünk.

Költői pályámon meghatározó jelentősége Imre Katalinnak volt. Önként vállalt halála után írtuk le róla az *Ezredvégben*, hogy ő volt a *Tűz-tánc*-nemzedék szellemi központja, kovásza.

Amikor megismerkedtünk, az *Élet és Irodalom* kritikai rovatát irányította.

Senki mást nem ismertem, aki olyan pontosan felmérte volna egy fiatal író tehetségében rejlő lehetőségeket, ahogy ő. Tudott segítő módon kritizálni és hitelesen

dicsérni. Kivételes mértékben volt lényeglátó. Sokáig azt hittem, hogy lényét saját, egyébként kitűnő tanulmányaiból nehéz felidézni, mert ha valaki, ő akkor igazán élő formájában létezett elsődlegesen, és legfőbb műfaja a beszélgetés volt. Ez igaz ugyan, ám 1958–59-es írásait olvasva mintha megint hallanám az övele eltűnt, megismételhetetlen mondatokat.

József Attila halálának huszadik évfordulóján cikke jelenik meg az *Élet és Irodalomban*. Így kezdődik: „A szónak, a formának, a mesterség boszorkányos ismeretének is olyan tudója volt, hogy nem múlta felül senki, a Parnasszus csúcsain elefántcsonttornyokba temetkező poeta-doctusok közül sem.” Ám mégsem a virtuóz verstechnika jut eszébe róla, hanem az, hogy „a forradalom fillére, a késnél élesebb toll, a világra forduló méreg akart lenni, műszer, a munkásosztály ügyéért dolgozó szerszám”.

„Két szót asszociál bennem azonnal pusztá nevének kiejtése: okosság és tisztesség”, és azzal folytatja, hogy József Attila költészete „a dialektikus materialista szemléleti módszernek állandó jelenléte, versben való megnyilvánulása, ha tájról, ha szerelemről, ha a tárgyi világ bármely mozzanatáról, az én bármilyen élet-érzéséről énekel a költő”.

„Ez hozza létre benne a munkás és a művész olyan ötvözetét, aminek tán a világirodalomban sincs párja: »S bár hűvös, örökkévaló – dolgok közt muszáj ögyelegnem, – a palánkok közt szárnyaló – munkát nem szabad elfelednem.« Erről a négy sorról például külön tanulmányt lehetne írni.”

A külön tanulmányt nem írta meg, keveset írt, igazi szenvedéllyel a megszületendő művek érdekelték, az új, szocialista irodalom. Írt egy tömörségében példás cikket Bajzáról *Akinek szívében van nagysága* címmel. Ebből idézem: „Harca tehát mégis csak az újért folyt, azért pörölt, azért vívott, azért állt pártot egész életében, teljes mellet, megalkuvást nem ismerve.”

Ez illik őrá is: nagysága eszében, szívében és nem mindennapi bátorságában volt. A kellemetlen dolgok kendőzetlen kimondását vállalta. Gábor Andorról szóló írását például így kezdi: „Ha most hirtelen valaki beleülne Karinthy Frigyes ismert igazmondó Bűvös székébe, nagyon sokat mondhatna el arról, miért, mi okból nem tudott itt soha, de soha igazán »szalonképessé« válni Gábor Andor – a magyar és szocialista Heine – prózája és dala?!”

S így folytatja: „Rengeteg idézettel lehetne kapásból is igazolni mindazt, ami Gábor Andorban kényelmetlen. Kényelmetlen, mint a nagyon erős, méregerős orvosság.”

Ő is ilyen nagyon erős, méregerős orvosság volt. Kényelmetlen dolgokat mondott. Goda Gáborra, Gábor Andorra és Nagy Lajosra utalva például ezt: „Ezek az írók nem férnek bele a nép-nemzeti irodalom leszűkített és elvarázsolt értelmezésébe, amely az intellektuális igényű, európai látókörű, városi bölcsőjű irodalmat mint idegent szívesen kirekeszti a magyar irodalomból.”

1957-ben Brecht-lázban élt Európa. Ekkor tört be Brecht a hazai köztudatba is. Emlékszem a *Kurázs mama és gyermekei* Madách Színház-beli bemutatójára, ahol Brecht műve Nemes Nagy Ágnes fordításában, Kis Manyi főszereplésével került színre. Nem aratott igazán sikert. „Itt, ahol a Kurázs mama megbukott, / művészetet fogunk csinálni” – írtam akkor, túlozva, mert bukásról azért nem volt szó, egy azóta elveszett versemben.

Imre Katalin *A nagy megalkuvás krónikája* címmel írt a bemutatóról. „Mit tud meg a közönség ebből a tizenkét jelenetből? Megtudja, hogy a háborúkat a hadvezérek, a gazdagok, a papok – hangzatos jelszavak mögé bújtatva az igazi célt – haszonért, haszonlesésből vezetik, és hogy a kispolgár ebből a haszonból részesedni akar, és azt

hiszi, tud is. Megtudják, hogy a kispolgári önzés köz- és önveszélyes erő, amelyik saját vélt érdekében minden szörnyűséggel, elnyomással, gyalázzal és a borzalmak borzalmával, a háborúval is megalkuszik, de ez a megalkuvás nem segít rajta. Ellenkezőleg, teljes pusztulásba ragadja. Megtudják, hogy egyedül az önzetlen és tiszta elszántság és áldozatkészség, amely túllép a pénzéhségen, a hatalmon, a tulajdonosi szűklátókörűségen és az önfeltés minden ördögén, és igazságos háborúságot vállal és visel a háborúval és a kizsákmányolással a világra szakadó torz iszonyat ellen, hogy egyedül ez az erő tud győzedelmeskedni, előretörni a jobb felé. Azt is megtudja a közönség, hogy ez az erő a legeslegelnyomottabbakból, a legkihasználtabbakból csírázik ki, ha felismerik teendőjüket.”

Ezt követi a tömörségében példás elemzés. Brecht azért tudja megértetni mindezt a közönséggel, mert „Kurázi mamát, a markotányosnőt teszi a háborús képek központi hősévé”, aki úgy gondolja: „Csak egy csöpp előrelátás kell, kis józan ész, semmi bolondság, és jó boltot csinálhat.” Ezután meghal egyik fia, mert túl soká alkuszik a fiú életének váltságdíján, és mire mégis megadná a kívánt összeget, már késő. Aztán meghal katonafia, akit hősként ünnepelnek, „de egyszer csak szerencsétlenségére abban a pillanatban követ el egy hőstettet, amikor úgy látszik, vége a háborúnak. És ekkor kivégzik ugyanazért, amiért előbb kitüntették.” Ilyen bevezető után összegzi a brechti megoldás lényegét: „A néma Kata fellázad és felmagasztosul. Ő, a legnyomorultabb, leleplezi a városra orvul törő ellenséget. Amit senki sem mer megtenni, ő megteszi. Elhallgathatatlan dobveréssel felriasztja az alvó lakosságot. Ő meghal, de harcra hívta őket. És itt a darab vége, megoldása, a krónika minden nézőt szíve gyökeréig megrendítő tanulsága. A néma Kata felülemelkedett élete és köre nyomorúságán, léte értelmet nyert, és halálával diadalmaskodott.”

Olvasom a cikk befejezését. Mintha ismét egy presszóban ülnénk és a hangját hallanám, mondatai annyira jelenvalóak, aktuálisak: „Brecht ebben a zseniális művében mintha Marx egyik megállapítását valósítaná meg, maradéktalanul »meg kell tanítani a népet arra, hogy önmagától rettenjen vissza, hogy ezzel bátorságot adjunk neki«. Bátorságot, hogy szembenézzen a saját hibáival és gyöngéivel, bátorságot, hogy világos pillantással felismerje az osztályharcos valóságot és benne saját helyét és szerepét.”

Imre Katalin a kapitalista restauráció lehetőségét megteremtő viszonyok ellen végső soron politikai harcot folytatott. A szocialista lehetőséget legérzékenyebben néhány író védelmezte, a restaurációs veszéllyel való szembefordulás leginkább irodalmi művekben jelentkezett. Ennek a baloldali írónemzedéknek volt összetartó központja. Bámulatosságot politikai éleslátással rendelkezett. Miliók Évától tudom, hogy 1956-ban, amikor Walter Ulbricht elsőként hozta nyilvánosságra Hruscsov XX. kongresszuson tartott beszédét, azt mondta: „Furfangos öreg »Zuboly«, eminenszt játszik, hogy továbbra is azt csinálhassa, amit ő akar!” Honnan tudta ezt, amikor konkrét tényeket nem ismerhetett?

Sahra Wagenknecht írja 1994-ben *Honecker és az NDK* című cikkében: „Erich Honecker a német kommunistáknak ahhoz a csoportjához tartozott, amely Walter Ulbrichttel az élen, a Nyugat állandó ellenségeskedése közepette és a Kelet viszontszeretete nélkül, a szó legszorosabb értelmében a semmiből építette fel az új német államot. 1961 augusztusában ő irányította a határ megerősítését, amely véget vetett az ellenséges szomszédok terhes beavatkozásának. Ez a védekező lépés régóta esedékes volt; nélküle Ulbricht reformprogramja keresztülvihetetlen lett volna, és sohasem kerül sor arra az egyedülálló fellendülésre, amelyet az NDK-szocializmus a hatvanas években megélt. A hatvanas évek NDK-modellje egyfajta egyensúlypolitikán, az erők kiegyenlítésén nyugodott, és ezért előfeltétele volt a társadalmi stabilitásnak. Ulbricht megszilárdította a gazdasági elit befolyását, gazdasági téren korlátozta és a politikai-

ideológiai vezető szerepre koncentrált az apparátus illetékességét, működni engedte a magán- és félmagán kis- és középüzemek széles szektorát; az államnak az volt a dolga, hogy közvetítsen, és ezeket a különféle, sokszorosan egymás ellen ható érdekeket a szocializmust szolgáló egyensúlyba hozza. Ez a bonyolult struktúra biztosította, hogy a társadalmi javakat messzemenően a teljesítmények szerint osszák el, és gondoskodott a lehető legnagyobb termelékenységről.”

Ulbricht politikájának lényegét, mint a szocialista lehetőség megőrzésének egyik módját, 1956-ban még az NDK-ban is csak néhányan sejtették. Milyen kombinációs készség tette lehetővé Imre Katalin számára, hogy minimális tényanyagból teljesen helytálló következtetéseket vonjon le?

Akik beszélgettek vele, tanúi lehetek annak a dialektikus gondolkodásmódnak, amelyhez hasonlíthatót én személyes ismerőseim között senkinél sem találtam.

Nagy kár, hogy írásai csak felvillantani képesek egyéniségét. Ám ez az egyéniség beleépült néhány költő, Györe Imre, Ladányi Mihály és remélhetőleg e sorok írójának életművébe, Tabák András prózájába, Miliók Éva előadásra és kiadásra nem került drámáiba és megjelent könyveibe. (Zárójelben hadd jegyezzem meg, hogy Miliók Éva drámái közül mindmáig csak kettő jelent meg nyomtatásban, a *Janus* és a Bessenyei Györgyről szóló *Jupiter tudja*, és ezek is 1989 után. Két kiemelkedő munkája, *Caesar* című darabja és *Forradalom, drámai képsorozat a francia forradalom idejéből* című műve, amely alapjául szolgált *Kegyelem az ártatlanoknak!* című Robespierre-életrajzának, kéziratban várja a nálam lévő ládában a feltámadást. Kiadásra vár *Magyar áfium* című színdarabja is. Színházhoz a Kádár-korszak semmiképpen sem engedett jutni olyan baloldali drámaíró, aki politikai alapkérdésekben fordult szembe a burzsoá restaurációt elősegítő politikával.)

Imre Katalin szellemi kisugárzása, világlátásának írásainkban való megjelenése nem legenda, írásos bizonyíték is van róla, tanúskodó jelzés. 1959-ben írja Ladányi Mihály *Polgár és Proletár* című, költői pályáján fontos előrelépést jelentő versét. Ájtatos csorda jön mindenfelől a költőt fenyegetve, a társadalom mellékutcáiból és útvesztőiből, „mind ünneplő, jó testvéred itt”, „idézik arcodat, / mely a harcok alatt / keserű, szürke lett”, „dicsérik asszonyod, / ki szomorú s kopott, / elszívta öt gyerek”, „lányuk fiadra les, / ki erős, jól keres, / s holnap szégyellni kezd”, „mert nyers vagy és komor, / s a hajdani nyomor / vésett rád jeleket.” Ilyen felsorolás után figyelmezteti Ladányi a Proletárt, aki itt még nagybetűs Proletár: „Hát ne feledd a múlt / gyönyörű szavait: / gyanakvás, gyűlölet, / gyanakvás, gyűlölet.” Simon Lajos Fekete szél című verse rokon Ladányiéval: „Olyan vagyok, mint a gyertya, / ha pincemélyre ballagnak velem: / jelzi a veszélyt, kilobban, / jelzem a veszélyt: / létezik titokban! / jelentem néktek, / jelentem: / hogy itt ravaszul hömpölyögve / munkás-fiúkat félrelökve, / paraszt-fiúkat elsöpörve / száll a polgári szél...” Imre Katalin és Ladányi, Imre Katalin és Simon Lajos beszélgetéseit felidézni nem tudom. De idézhetem a tanúskodó jelzést. 1959-ben, a két vers megszületése előtt írja Imre Katalin Brecht *Puntilla úr és szolgálója, Matti* Madách Színházbeli bemutatója után: „Két osztály van, és a szakadékot a két osztály között nem lehet békésen áthidalni.”

Ladányiban a szocialista Csokonai, Garaiban a szocialista Babits lehetőségét ismerte fel. Györét azzal döböntette meg, hogy Szabó Lőrinchez hasonlította, ami a mindannyiunk közül legelkötelezettebben szocializmusért perelő Györéről senki másnak nem juthatott eszébe, csak neki. Nem kínált receptet, gyűlölte a sémákat. Valóban kovásza, élesztője volt az új irodalomnak, ahogyan akkor nevezték, a „harmadik nemzedék”-nek, nélküle nem, vagy másképpen jött volna létre.

Mint „tűz-táncos” költő ismertem meg Sándor Kálmánt is, akihez többnyire Tabák Andrással együtt mentem fel a szabadsághegyi tudószanatóriumba. Sándor Kálmánnak

tüdőasztmája volt, lélegeztető készüléket használt. Tudtuk róla, hogy halálos beteg, de a halál húszéves lényunktől annyira távoli volt, hogy betegségét egyszerűen nem vettük tudomásul. Ő sem viselkedett betegként, szippantott az oxigénpalackból, aztán Hruscsovot, a bohócot szidta, és a hazai irodalmi életet. Ekkoriban irtani *129 913-as volt fogoly meséli* című elbeszélését. Dachau koncentrációs táborának 13-as számú kórházbarakkjában játszódik ez a történet, ahol Alekszej Burkov szovjet állampolgár felolvass egy verset, amelyből a jelenlevő író egyetlen szót ért, egy férfi nevét. „Erről az egyetlen szóról akartam én most vallani. Erről a szóról, amit ott a mocsokban, az embertelenségben, a fasiszta éjszakában és ködben valamennyien jól megértettünk. A belga, a román, a morva, a görög, az arab, a francia fiú, a magyar, a mongol; ezt értettük belőle: szabadság!” Sztálin nevét az elbeszélésben nem mondta ki. Emlékszem, hogy amikor először olvastam ezt az írást, apám egyik mondata jutott eszembe. A XX. kongresszus idején hangzott el ez a mondat, és azóta is szívesen idézem: „Mit akar ez a Hruscsov, nem ő vonult be Berlinbe!” – mondta apám.

Az írók, népiesek és polgárok egyaránt, gyűlölködve acsarogtak Sándor Kálmán nevére vitriolos publicisztikája miatt, ezek az írások *Füstölgő kénsav* főcímmel jelentek meg az *Élet és Irodalomban* 1957–58-ban. Megismerkedésünk után először nem regényeit, *A legsoványabb tehén esztendejét*, a *Tolvajok kertjét* és a *Szégyenfát* olvastam el, hanem elbeszéléseit. Akkor meg sem fordult a fejemben, hogy 1983-ban majd tanulmányt írok róla, és sajtó alá rendezem írásait. Soha nem kérdeztem tőle semmit önmagáról, és ő sem mondott soha semmi személyes jellegűt. Egyetlen saját magára vonatkozó mondatára emlékszem, barátját, Nagy Lajost idézte, aki a *Szégyenfát* hibátlan regénynek nevezte. Ez a mondat is mintha közbeszúrásként hangzott volna el, valami egészen másról szóló fejtegetés közben. Minket faggatott, írásainkat olvasta, mintha tanítványai lettünk volna, ő pedig Babrián tanár úr a *Tolvajok kertjéből*.

Ki sejthette volna akkor, az ötvenes évek végén, hogy három évtized múlva metrói hajléktalanok, utcai koldusok, kutyájukat elkergetni kényszerülő nyugdíjasok, emlékeiket autóbusz-megállóknak árulható öregek képében köszön majd rám az a világ, vagy legalábbis valami hasonló, amelyet én az ő elbeszéléseiből ismertem meg?

Antikarrierem érdekében legeredményesebben 1960-ban tevékenykedtem, az *Élet és Irodalomban* zajló fiatal írók vitája során.

A vita voltaképpen a *Tűz-tánc* nemzedék tagjai és az őket kiszorítani készülő, majdnem mindenkivel alkut kötni próbáló Aczél-féle kulturális politika, illetve annak irodalmi támogatói között folyt. Ezt annak idején nem láttam ilyen tisztán. Azt sem sejtettem, hogy a *Tűz-tánc* elképesztő sikere (a második kiadást pillanatok alatt szétkapkodták), a *Tűz-tánc*-estek rendkívüli népszerűsége csak fokozta a kulturális politika eltökéltségét, miszerint ezt a nemzedéket nem szabad nemzedékként kezelni, be kell olvasztani a többi irányzat közé, magyarán fel kell hígítani, s ha ellenállnak, ki kell őket ebrudalni az irodalmi életből. Csepeli Szabó Béla találó szavával a tűz-tánc után jött a jég-tánc.

1960 februárjában az *Élet és Irodalom* részleteket közöl Diószegi András bevezető előadásából, amely az írószövetség költői szakosztályának vitáján hangzott el. Az előadás jelzi a *Tűz-tánc*-ról kialakított új, ám úgy is fogalmazhatnánk: egyre nyíltabban jelentkező régi álláspontot. A hozzászóló Györe Imre, Goda Gábor elutasítja azokat a nézeteket, amelyek a *Tűz-tánc* költőinek „megtorpanását” taglalják.

Fél év múlva heves vita bontakozik ki az *Élet Irodalom* hasábjain a fiatal írókról. A vita Hárs György, Csák Gyula írásával veszi kezdetét. Érdekes Szabó György *A példa: József Attila* című írása a lap 1960. augusztus 19-i számában. Megállapítja: „A fiatal írók és költők, amikor József Attila (és Nagy Lajos) példájára hivatkoztak, nemcsak az elkötelezettség és a metsző ész, a világos gondolkodás örökségéhez nyúltak, hanem egy

magatartást is maguk elé tűztek.” A készülő alku veszélyét sejteti Györe Imre *Megjegyzések a vitához* című hozzászólásának egyik részlete 1960 szeptemberében: „Nem vezethet jóra egy olyan látszólagos egység, mely a »mindenki lép egyet, és majd valahol találkozunk« elképzelés alapján születik meg.” Ezután Simon István intéz kirohanást a szerinte Petőfit megtagadó fiatal költők ellen: „József Attila zászlajával akarják fémjelezni a gyökértelen alkotásféléket” – írja.

A vita kezdetekor nem voltam idehaza. Életem első külföldi útján voltam, Bulgáriában. Hazatérve végigolvastam a vitát, és megírtam *Két út* című cikkemet. Az erőviszonyokról, a várható következményekről inkább sejtéseim lehettek, nem pedig valós ismereteim, és huszonnégy évem naiv eltökéltségével nem is gondoltam az irodalmi csata elképzelhető kimenetelére. Írásom az *Élet és Irodalom* 1960. szeptember 30-i számában jelent meg. Rövid, tézisszerűen fogalmazó írás volt ez, és úgy hangzott, mintha óriási erők álltak volna a cikkíró mögött. Így kezdtem: „A munkásosztály hatalmas erejét már Vajda János észreveszi. A polgári demokratikus forradalmár Ady Endre már felbontja az általános polgári népfogalmat munkásságra és parasztságra, felismeri, hogy »igazán bízni csak a forradalmi munkásosztályban lehet« és ezzel »eljut a tudományos szocializmus közvetlen közelébe«. A munkásosztály történelmi szerepének ábrázolása a tudományos szocializmus fogalomrendszerével gondolkodó, a marxista dialektikát költői világgéppé tevő József Attilánál jelenik meg teljesen kifejlett formában. A polgári népfogalom helyébe a marxista népfogalom, a nép osztályokra bontott ábrázolása kerül.”

Írásomat József Attila *Van-e szociológiai indokoltsága az új népies iránynak?* című rövid cikkére alapoztam. Idézem egyik fontos részletét: „A mai úgynevezett »új népiesség« tulajdonképpen a népiesség Petőfi-féle értelmezésére támaszkodik s elsősorban azért nevezi magát népiesnek, mert programjául azt vallja, hogy a népért írjon az író. Ma ez az új népies nem nevezhető »népiesnek«, mégpedig azért nem, mert a Petőfi korabeli népies politikai szemléletet vallja alapjául. Petőfiék népies irodalmi és politikai mozgalma kétségtelenül a kor követelményeinek egyetemes összefoglalása volt. Ők a nemesi társadalommal álltak szemben és ezért fordították ellene a nép fogalmát, mert jobb kifejezésük nem volt a rendi megkötöttségektől feloldott emberiség eszményének jelzésére. Ebben semmi romanticizmust nem láthatunk, jóllehet a nép fogalma nem nevezhető tudományosnak, de politikainak sem, ha ugyan nem politikai abban a negatív értelemben, amit a rendek nélküli közösség jelent.

A nemesi társadalom helyére azóta a polgári társadalmi rend lépett. Ebben a rendszerben a nép fogalma teljesen romantikussá vált, azt mondhatjuk róla, hogy érzelmi hagyomány. Társadalmi viszonylatban tiszta, vagy ha úgy tetszik, tisztább fogalmak birtokába jutottunk, szabatosan szólva: határozott képzetünk van a tőkés termelési módon alapuló polgári társadalmi rend szerkezetéről, az osztályokról. Mármint, ha pontos fogalmakkal fel van fedve a mai társadalom logikája, semmiképpen sem nevezhető forradalminak, vagyis korszerűnek, de úgyis mondhatnám: korszerűnek, vagyis forradalminak egy olyan fogalomhoz (a néphez) való visszatérés a szellem terén, amelyben csupán a múltba menekülő regényes ízlés érez forradalmi zamatot, hiszen csak a múltba menekülő érezheti mainak azt, ami akkor volt korszerű.” József Attila gondolatmenetét folytatva, továbbra is meglehetősen kategorikus stílusban fogalmaztam: „Hozzátehetjük: a kapitalizmusban a munkásosztály történelmi szerepének megkerülését, a szocializmusban a már megvalósult proletárdiktatúra alapelveinek kétségbevonását jelenti az általános, polgári népfogalomhoz való visszatérés.” Majd: „Az új népi líra, amikor kritikátlanul felelevenítette a Petőfi-féle népfogalmat, szakított Ady költészetének forradalmi lényegével (tehát Petőfi igazi követésével, továbbfejlesztésével is!)... A népfogalom számukra csupán a parasztságot, a polgári és modernista lírikusoknak pedig társadalomtól független érzelmi hagyományt

jelentett. A polgári és a népies lírikusok tehát minden látszólagos különbségük ellenére egységesen polgári szemlélettel és fogalomrendszerrel harcoltak a munkásosztály történelmi szerepének költői kimondása ellen. Ez a retrográd harci szövetség jelentkezett a József Attila ellen megindított támadásokban is.”

Nyilván ezért sem kaptam volna dicséretet, ám a bevezető után rátértem a jelenre: „Illyés Gyula költészetében »nép«, »szabadság«, »zsarnokság« alapján polgári fogalmakként jelennek meg, ellentétben József Attilával, akinél ezek a fogalmak marxista jelentésükben szerepelnek ... Illyés számára a népfogalom ma is a parasztságot jelenti.” Ezután kimutattam, hogy a hírhedt „Lobogónk Petőfi”-jelszó voltaképpen jobboldali jelszó volt, majd Majakovszkijt idéztem: „Minden erőnkkel harcolni fogunk az ellen, hogy a holtak (klasszikusok) munkamódszerét átvigyük a mai művészetre.” Bíráltam Juhász Ferencet és Csoóri Sándort, majd írásomat Petőfi-parafrázissal zártam: „A munkásosztály már győzedelmeskedett a politikában, maradéktalanul győzni fog az irodalomban is.”

Szívszorítóan naiv volt az a huszonkét éves fiatalember, aki ezeket a sorokat leírta. A vita folytatása, majd végkimenetele arról győzte meg, hogy az ilyen vitákat nem az érvek döntenek el.

A pártközpontban írótalálkozót szerveztek. Több mint száz résztvevő előtt Simon István kijelentette, hogy én a szövetkezeti mozgalom ellen agítálok. Garai Gábor békítő hangvételű cikket közölt az *Élet és Irodalom* október 14-i számában. Akkor bosszankodtam, holott voltaképpen engem védelmezett, s ő nálam nyilván jobban tudta, hogy mennyire rászorulok a védelemre. „Történnek olykor lelkes túlzások – írta –: például Simor András nemrég megjelent cikkében *Tűz-tánc* című versem egy kiragadott részletéből olyan következtetést vont le – számomra igen megtisztelően –, amelyet az idézett részlet egymagában nem igazol, de ugyanez a Simor András igen egészséges önkritikával rendelkezik, cseppet sem önelégült, s igen nagy követelményeket állít maga elé, ha saját verseiről van szó.”

Ugyanebben a számban jelent meg Héra Zoltán *Ellentétek és közös feladatok* című írása, amely velem és Jovánovics Miklóssal vitatkozott, az utóbbival azért, mert bírálta az ő egyik cikkét, amely Czine Mihály Móricz-monográfiáját kritikátlanul dicsérte. Rólam a következőket írta: „Ami Simor András fejtegetéseit illeti, egészségben véve kevés közülük van azoknak a marxizmushoz... Simor András nem kevesebbet kísérel meg, minthogy a parasztságot, volt sommásainak, uradalmi cselédeinek, párholdas koldusainak és mai, új utakra lépő százezreinek hatalmas tömegével együtt, valami egészen jelentéktelen erőnek láttassa a tegnapi és a mai forradalmi átalakulásokban, a szocializmusért vívott küzdelemben.”

Látható, hogy Héra cikke az emlékeimben élő Simon István-féle felszólalásra rímel. Más kérdés, hogy az 1960-ban *Tűz-tánc*-ellnes Héra Zoltán, 1987-ben csatlakozott a *Tűz-tánc* költőihez. Levélben jelezte egyetértését a *Tűz-tánc, harminc év múltán, 1958–1988* című kötet válogatóival, és küldte el kitűnő verseit a gyűjtemény részére. Tegyük hozzá, hogy ez 1987-ben is csak hátrányokat jelentett számára. Megrendítő, hogy Héra Zoltán halálos betegen, élete utolsó pillanatában így döntött. Posztumusz kötete, a *Kémjelentés a szabadságról* mindmáig kiadatlan. Örömmel közöltem belőle néhányat az *Ezredvég* 1994. évi májusi számában, Alföldy Jenő bevezetőjével.

De térjünk vissza az 1960-as év vitájához. A következő két lapszámban Kis Tamás kelt védelmemre: „Héra Zoltán Simor Andrással vitázva kezdetben annyira szabadjára ereszti ingerültségét, hogy ez kirívóan ellentmond a cikk egy későbbi mondatának, amely mégiscsak elismeri Simor írásának bizonyos érdemeit. Azzal vádolni Simor Andrászt, hogy a parasztságot ki akarja tagadni a népből, éppenséggel nem vall elfogulatlanságra.” írását azzal folytatja, hogy „Simor nem érti a paraszti élményvilág,

egy nagy dolgozó osztályba eresztett gyökerek érzelmi és emocionális jelentőségét”, ami a művészetben nem elhanyagolható, „azonban, ha egy pelyhesállú fiatal költő – és nem tapasztalt ideológus vagy publicista ilyen hibát követ el, türelmes helyreigazítást és bírálatot érdemel, nem pedig ingerült rántást – az ellenkező oldalról.”

1960 novemberében Falus Róbert szól hozzá a vitához. Azzal kezdi, hogy „nem sok olyan irodalmi vita volt az utóbbi esztendőben, amely problémagazdagságban s elevenségben a fiatal írókról szóló cikksorozattal vetekedhetnék.” Egyetért Kis Tamással, s Héráról azt írja: „Az Élet és Irodalomban közzétett cikkének hangja méltatlan volt szerzőjéhez.”

Tabák András írói vallomása, Csoóri Sándor, Tornai József és Gyurkó László hármas beszélgetése, majd Dobozy Imre cikke jelenik meg. Úgy rémlik, mintha győzelmi hangulatban lettem volna, hiszen érveimet végül is senki se cáfolta meg.

Ám 1960 decemberében „az írószövetség elnöksége, majd választmánya bizottságot küldött ki, amely alaposan felmérte a fiatal írók helyzetét. A bizottság – Tolnai Gábor, Diószegi András, Illés Lajos, Király István – értékelését az írószövetség választmánya Tolnai Gábor előterjesztése alapján december 20-án beható vita után elfogadta.”

Az *Élet és Irodalom* 1960. december 30-i számában jelent meg az állásfoglalás szövege *Fiatal íróink helyzete (tézisek)* címmel. A tézisek megállapítják, hogy a fiatal írók világnézetét „javarészt alapvetően határozza meg a marxizmus”. A *Tűz-tánc* költőiről szólva modernkedést, álproblematikát, avantgardista pózokat, anarchista nyegleséget, baloldali jellegű hangulatokat emlegetnek a látszólagos elismerés mellett, és kelleltenül azt állapítják meg: „A kommunista költőkre nemcsak a hibák jellemzőek.” Engem egyszerre neveznek szektásnak és revizionistának, mondván: „Teljesen helytelen volt Simor András cikke, téves nézetek jelentkeztek Kis Tamás hozzászólásában is.” Azután elismerik, hogy narodnyik téveszmék is akadtak a vitában, ám ezúttal neveket nem említenek. Egy a fő: a párt politikája és irodalompolitikája mind határozottabban érvényesüljön, s akkor minden rendben lesz.

Győztem az utókor előtt, és teljes vereséget szenvedtem az adott pillanatban. Senki sem cáfolt meg, ám az erőviszonyok a kulisszák mögött már régen eldöntötték a vitát. A *Tűz-tánc*, mint már említettem, zavarta az alkut, tagjait háttérbe kellett szorítani, meg kellett próbálni, hogy éket verjenek közéjük, ki kellett emelni közülük azokat, akiket átmenetileg szeretni fognak, és akiket egyáltalán nem fognak szeretni. Írásommal eldöntöttem, hogy kik közé tartozom. Ha a háttérret akkor még nem is láttam ilyen világosan, a lényegét már értettem.

Részvételem a *fiatal* írók vitájában meghatározta irodalmi helyzetem további alakulását. „Maga azt írja, amit mások diktálnak!” – mondta Tolnai Gábor a *Kortárs* főszerkesztőjeként, és azt sem hallgatta el, hogy a sanda mondattal Gergely Sándorra céloz. Gergely Sándorral költészeti kérdésekről sohasem beszélgettem. Régi elbeszéléseit sem olvastam még akkoriban, amelyek a húszas évek ellenforradalmi világát egyedülálló hitellel idézik fel. Ez nem pusztán az én véleményem. Így gondolkodott annak idején Nagy Lajos, és ezt írta a kortárs Rónai Mihály András 1988-ban: „Ezt az anyagot Gergely Sándor élte át s ragadta meg íróként a legjobban, s ahogy végigfűjja az ember hátgerincén: szétbonthatatlan, egységes hatású művészi bravúr.” Elbeszéléseit és az *Achrem fickó csudálatos életét* három évvel később, kubai tanulmányutam alatt, Havannában olvastam el. De szerettem és tiszteltem Gergely Sándort, és felháborodottan utasítottam vissza Tolnai gyanúsítását, ezzel pedig jó időre kitiltottam magamat a *Kortárs* hasábjairól.

Verseskönyvemet a Megvetőnek nyújtottam be. A kiadás húzódott, föltehetően a nagy port fölverő vita újabb következményeként. Béládi Miklós, aki néhány évig a Megvető irodalmi vezetője volt, végül egy olyan versre hivatkozva ítélte könyvemet

kiadhatatlannak, amely az előtte lévő kéziratban nem is szerepelt. Ezt elmondtam a kiadó párttitkárnak, Csillag Pálnak, aki Tóth Dezsőhöz, a Magvető új irodalmi vezetőjéhez fordult. Beadványának egyik mondatára emlékszem: „Tűrhetetlen ez a bánásmód egy fiatal kommunista költővel szemben.” Tóth Dezső elolvasta könyvem kéziratát, és a kiadás mellett döntött. Ő a *Tűz-tánc* megítélésében – legalábbis irodalomtörténészként – egyáltalán nem tartozott a fanyalgók közé: „Költészetünk felszabadulás utáni történetében nem volt még olyan gyűjteményes kötet, amely eszmeileg ennyire szilárd, egységes és ugyanakkor esztétikai felfogásában is ennyire kezdeményező lett volna” – írta *A magyar irodalom történetében*.

Első verseskönyvem végül 1962-ben jelent meg, *Tereld a felhőket* címmel, Székely Magda szerkesztésében. A címet egy 1960-ból való szonett utolsó előtti sorából emeltem ki. Ez a szonett arról szól, hogy a párt hazugok szavát lesi, akiknek kezében sunyi kés várja a pillanatot, hogy ellene fordulhasson. A párt, amelyhez az ifjú lírikus fohászodott, nem az MSZMP volt, amelynek sohasem lettem tagja. Elvont párt, József Attila versének pártja volt inkább: „Senkije sincs, nem éri gyász; / akire csak egy párt vigyáz / sejhaj / akire csak egy párt vigyáz.” „Öreg viharok korbácsát ijeszd el, / ha elhallgattál, mindig beborult. / Gyere, tereld a felhőket kezedd! / Csak a jövőben csitul el a múlt.” – írtam.

József Attila volt a bibliám, a Cserépfalvi-féle kiadásban; ma is először azt nyitom ki, ha egy verset keresek, és csak utána ellenőrzöm a szöveget a kritikaiban. József Attila költői képeiről készítettem egyetemi szakdolgozatomat Bóka Lászlónak. A szakdolgozat azt mutatta ki, hogy József Attila életműve lírai forradalom volt a huszadik század magyar irodalmában, és hogy költészetének újdonsága tartalmi és formai jegyekben egyaránt nyomon követhető. Költői képeit és képalkotásának módszerét, a Tímár György által *lírai azonosításnak* nevezett módszert vizsgáltam a teljes költői életműben, prózai írásainak tükrében, a róla szóló kritikák, tanulmányok részmegállapításainak felhasználásával. A tanulmány azt járta körül, hogyan válik József Attila személyiségének és zsenialitásának megfelelően költői képpé lírájában a marxista dialektika. Gongomtól Rimbaud-ig, Apollinaire-től Majakovszkijig és García Lorca-ig kerestem a rokon és eltérő vonásokat, és a költői képalkotás szempontjából elemeztem József Attila–Ady, József Attila–Babits, József Attila–Kassák kapcsolatát.

Bókának a szakdolgozat annyira tetszett, hogy ki akarta adni a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Erre nem került sor, huszonnégy év múlva jelent meg először az *Új Aurorában* 1985-ben, majd 1987-es tanulmánykötetemben. Alig változtattam rajta, mindössze utaltam az 1984-es kritikai kiadás egyik tendenciózus tévedésére, amikor a *Nyár* eredeti befejezését („elvtársaim: a kaszaél”), amely nemcsak a vers mondandójából, hanem a József Attila-i *kasza-villám* asszociációból is szervesen következik, elvetették, arra hivatkozva, hogy ez a változat a *Dönts a tőkét!*-ből való. Nyilvánvaló, hogy ez esetben a *Medvetánc* változata („kék, tünde fénnel fönt a tél”) cenzurális okokból került József Attila versébe, akárcsak az *Engem temetnek*-be a színtelen „valaki” az eredetileg használt „spicli”-szó helyett.

Verseskönyvem megjelenésével egy időben, 1962-ben fejeztem be magyar–spanyol szakos tanárként a bölcsészkart. Közvetlenül verseskönyvem megjelenése és elhelyezkedésem előtt az egyetemen éles kirohanást intézett ellenem Sándor Pál. „Egy vers miatt kelt ki a költő ellen, egy kemény költemény miatt – írja mint emlékező tanú Baranyi Ferenc –, amely az *Egyetemi Lapok*ban látott napvilágot és amelyben »vasárnapi kommunistáknak« nevezettek mindazok, akik inkább vámszedői, mintsem őszinte, verekedő hívei voltak a tápászkodó rendnek.”

A fejevétel elmaradt, verseskönyvvel rendelkező költő és kinevezett tanár lettem a budapesti Szinyei Merse utcai 12 évfolyamos iskolában, ahol 1977-ig tanítottam

spanyol nyelvi vezető tanárként. Könyvem kritikai fogadtatása nem érdekelt igazán, bármilyen hihetetlenül hangzik is ez, a megjelent kritikák közül akkor el sem olvastam mindegyiket. Pedig nem tanulság nélkül valók. Ezért az egyikből most hosszabban idézek: „Történelmileg kiélezett helyzetben lépett az irodalom porondjára, s mert 1956 őszén ismét azokat az erőket látta felülkerekedni, amelyek oly tragikusan és durván szóltak bele korábbi életébe, az üldözés gyermekkori élményeinek felidézése nagyon is *aktuális* alkalmat adott számára a neofasizmussal való szembeszegülésre. Innen, hogy szenvedélyes és markáns költészetének úgyszólván minden darabját a szakadatlan kortársi éberség jellemzi, s hogy legbensőségesebb mondandóit is éppoly eleven intenzitással fűti át a szocializmus igénye, mint kifejezetten politikai-közéleti verseit. De kétségtelen, hogy ebből származik magatartásának bizonyos merevsége: védekező, feszes alapállása is, amelyet a politikai konszolidációval párhuzamosan feltétlenül oldottabbá, sokoldalúbbá kellett volna tennie.”

Értékelő kritika volt ez, ám befejezése már a jövőt, a *Tűz-tánc* bizonyos költőivel szemben a hatvanas években végleg ellenségessé váló kulturális politikát és annak az irodalmi életbe való gyors begyűrűzését is jelzi. Ugyanis nem politikai értelemben kellett volna változnom. Belső félelmeimet, bizonytalankodásaimat elrejtő, a külvilág számára túlzottan is fegyelmezett ember vagyok, aki a legnagyobb kétségbeesésében a zuhanó Micimackóhoz hasonló módon kér segítséget, aztán többnyire segélykérő szavát meg se hallják. De politikailag azt kellett folytatnom, amit elkezdtem, noha a légkör egyre ellenségesebbé vált. Ezt az ellenségességet egy másik kritika jóval nyíltabban így fogalmazta meg: „Simor sokszor eléggé vitathatóan politizál.”

Nyolc év múlva ez a hang így jelenik meg az *Irodalomtörténet* évi líra-összefoglalójában: „Ő maga is a »harag völgyében él, pesszimizmus, türelmetlenség, elégedetlenség, néha hitetlenség színezi indulatos, nyelvileg is többnyire zaklatott pátoszú, hosszú, fárasztó, rímtelenül zuhanó verseit. Már-már öncélúnak tűnik ez az életünkkel, botlásainkkal, fáradozásainkkal, ez a mindennel való permanens elégedetlenség. Simor – legalábbis kötete ezt tanúsítja – nem hisz eléggé az emberben, nem immár negyedszázadot is meghaladott, buktatói, próbatevő szakaszai ellenére is győző, mert a szocializmus megvalósításában az élet értelmét látó, építő erők jelenlétében, hatásában.”

A jobboldali kritika elítél – igen „rendszerhűen” –, mert szerinte nem hiszek a szocializmusban, amely „buktatói ellenére” a „megvalósulás felé” halad. Ettől kezdve jó ideig verseim „nyelvileg-művészileg is torz megoldásokat tartalmazó” írások lesznek, kimaradnak a gyűjteményekből, egyre ritkábban kapnak helyett az irodalmi folyóiratokban, hetilapokban.

Megkezdődik a magányos farkas-élet.

2.

1963 közepétől 1964 közepéig Kubában tartózkodtam, középiskolai tanári ösztöndíjjal. Kuba az én nemzedékem számára maga volt a nagybetűs Forradalom. Ladányi írta 1962-ben egykori kamasz-énjét felidézve, „hogy elszökik hazulról és / Kubába indul önkéntesnek...”

Engem műfordítói terveim is Kubához és Kubán keresztül Latin-Amerikához vonzottak. Még egyetemistaként kezdtem fordítani Nicolás Guillén verseit, aki akkor Párizsban élt. Először Budapesten találkoztam vele. Kit láthatott maga előtt? Egy

lelkes, spanyolul alig tudó bölcsészhallgatót, aki a nagy tisztelettől végképp elfelejtette a spanyol létigék helyes használatát.

1963-ban Guillén a Kubai írók és Művészek Szövetségének elnöke, az ország ünnepeit költője volt. Sokszor találkoztunk. A nyolcvanas évek elején, amikor utoljára beszéltem vele, már nagyon rosszul látott, a hangomról ismert fel. „Magyar költő – mutatott be valakinek –, de ami mindennél fontosabb, igazi jó barát.” Ám valójában annak idején a tisztelet és a korkülönbség megakadályozta, hogy igazi kapcsolat alakuljon ki köztünk. Első kubai barátom Fayad Jamís költő és festő lett. Már kiutazásom előtt tudtam róla, hogy József Attila verseit fordítja, még odahaza kezembe került 1963-ban megjelent József Attila-füzete. Első találkozásunkkor a *Nemzett József Áron* fordítását írta le nekem egy nála lévő borítékra. Olyan volt ez a vers spanyolul, mintha a fiatal Nicolás Guillén írta volna a harmincas években.

Szó sincs véletlenről. A szegényem bér-versek József Attilája és a kubai táncdal, a szón ritmusára rátaláló Nicolás Guillén rokon hangokat próbálgattak, a városi népiesség énekeit írták.

Fayad Jamís József Attilát franciául fedezte fel, Párizsban. Kubai emigránsként élt ott, világhírű festők „négeredként” tengődött, *Hidak* című kötetének verseit írta, amelyekben a kubai szürrealizmus hangja Apollinaire hatásával gazdagodott. A bohém nyomorgó úgy élt Párizsban az ötvenes évek második felében, mint József Attila három évtizeddel azelőtt. Költői hangja József Attila szabad verseinek hangvételére emlékeztető, szenvedélyes, támadó hang volt. Senki sem kérte fel, hogy József Attilát fordítson, nem volt szerződése a kötet kiadására a Corvina Kiadóval. A Corvina eleinte nem is lelkesedett túlságosan Fayad Jamís kitűnő József Attila fordításaiért. Pablo Nerudát szerették volna megnyerni fordítónak, aki 1960-ban Budapesten azt nyilatkozta: „Jövőre lefordítom Ady és József Attila legszebb verseit.” De a Neruda-féle fordításokból semmi se lett, és végül 1967-ben megjelent a Corvinánál a Fayad Jamís-féle József Attila. Fordítói jegyzetében azt írja, hogy az én segítségem nélkül nem készült volna el ez a kötet. Valóban többször is ellenőriztük a fordításokat, hol Budapesten, hol Havannában. Hiteles József Attila-versek és meggyőző spanyol versek lettek Fayad Jamís fordításai, noha nem mindig követi az eredeti formát, „saját hangjának és az adott időszak spanyol nyelvű költészetének legtágasabb ösvényén haladva a fordításokat gyakran szabad versben készítette el.” Ám az *Óda*, példának okáért (a rímesen fordított *Mellékdalt* kivéve), spanyol szabad versben olyan hitelesen József Attila *Ódája*, hogy erről a műfordítói bravúrról külön tanulmányt lehetne írni.

Csakhogy 1967-ben a latin-amerikai forradalmi mozgalmakat támogató Kuba és az Egyesült Államokkal kiegyezést kereső Szovjetunió között kiéleződött a viszony. Ilyen esetekben a hazai kulturális ügyintézők rendkívül „megbízhatók” lettek, és szolgalelkűen túlteljesítették az elvárásokat. A spanyol nyelvű József Attilából csak annyi jutott ki Kubába, amennyit Fayad Jamís magával vitt. A kötet tetemes része raktárba, illetve budapesti antikváriumokba került.

Nagy hatással volt rám a latin-amerikai avantgárd, a forradalmak és ellenforradalmak lázadó lírája. Irigyeltem például Ernesto Cardenalt a *0 óráért*. Közép-Amerika történelmét, Nicaragua újgyarmatosítását, César Sandino Amerika-ellenes háborúját, a hazájára sötétedő diktatúra éjét senki sem idézte fel nála tökéletesebben. Sandino halálának leírása a huszadik századi latin-amerikai líra egyik csúcsa. Irigységem a *0 óra* fordítása közben nőttön-nőtt, azt hiszem, Guillén nagy kompozíciói után ez a költemény az egyik legfontosabb lírai összegzés Latin-Amerikában. Ám a Kubában tartózkodó fiatal lírikus és a személyesen is megismert latin-amerikai költők életsorsa nagyon is különbözött. A *0 órát* olyan költő írta, aki maga is részt vett 1954-ben Nicaraguában a Somoza diktátor elleni összeesküvésben. A költeményben van egy

jelenet egy elrejtőzött emberről, aki nem tudja, melyik pillanatban fedezik fel. Ez az ember Ernesto Cardenal, a papforradalmár, a világhírű költő. A költészet hitelét pedig végső soron mindig a vers mögött álló ember hitele biztosítja. A Kubáért lelkesedő ifjú költő csak rokonszenvező lehetett, nem pedig résztvevő, ám ezt ő maga nem mérte fel következetesen.

A latin-amerikai lírikusok, legalábbis az elkötelezettek, naponta a bőrüket vitték vásárra. Volt, aki meghalt, volt, aki emigrációba kényszerült. A hivatásos forradalmárok költészete nélkülözötte a retorikát. Ok jól tudták, hogy „a hősök sohasem mondták / hogy meghalnak a hazáért / hanem meghaltak érte.” Kézirataikat életükkel együtt pusztította a rendőrség és a titkosszolgálat. Ebből a háttérből született a Cardenal által *extenrizmusnak* nevezett költői irányzat, vagy más szóval: *poesía rebelde*, „a külső világ képeivel létrehozott költészet, objektív líra, amely megtörtént eseményeket beszél el, a valódi élet elemeiből, konkrét tényekből építkezik”, nem valamiféle izmus tehát, hanem olyasvalami, ami Homérosz óta jellemzője minden nagy költői alkotásnak.

Nem volt könnyű idehaza ezeket a verseket magyarul kiadatni. A *Nagyvilág* elzárkózott a latin-amerikai lázadó líra, a *poesía rebelde* publikálása elől, és az Európa Kiadó sem sietett megjelentetésükkel. Jellemző esetként elegendő felidézni Nicolás Guillén verseinek magyarországi sorsát. A már emlegetett *Keserű cukornád* után 1961-ben jelent meg komoly válogatás műveiből *Kubai elégia* címen. Ezután 1975-ig nem volt új Guillén-kötet, noha Guillén igen népszerű lett, előadóművészek szavalták, fiatal magyar zeneszerzők zenésítették meg verseit. Egyik magyarországi tartózkodása alkalmából Aczél György azt mondta neki: „Most elmegyünk az *Európába*, a kiadójához.” Guillén, aki a harmincas évek óta világhírű volt, verseit szinte minden nyelvre lefordították, és jogosan érezhette magát élő klasszikusnak, nemigen törődött azzal, hogy nálunk megjelenik-e vagy sem új kötete, ám Aczélnek így felelt: „Az nem az én kiadóm, mert engem nem ad ki.”

Ezután kért fel engem az Európa Könyvkiadó az új Guillén-kötet elkészítésére, amely 1975-ben jelent meg *Gitárszólo* címmel, címadó versét Weöres Sándor fordította. Ám kikötötték, hogy a kötet csak 3000 verssornyi lehet, egy olyan sorozatban, amelyben számos ennél terjedelmesebb verseskönyv látott napvilágot. Aczél személyes közbenjárása tehát mindössze annyit ért, hogy megjelenhetett századunk egyik legnagyobb költőjétől tizennégy évvel a nagy sikert aratott és teljesen elfogyott válogatás után egy vékonyka verseskönyv. A nyolcvanas évekig nem is tudtam kiadatni kedvenc latin-amerikai költőimet. 1982-ben jelent meg a Zrínyi Kiadónál *Fegyverek szomorú éjszakája* címmel latin-amerikai műfordításkötetem, majd *Sandino fiai* címmel egy nicaraguai, *Krónika a jövőnek* címmel egy kubai gyűjtemény. A kiadónál szerkesztőként dolgozó Tabák András érdeme volt ez, ám a teljes igazság kedvéért tegyük hozzá, hogy a kiadó akkori igazgatója, Németh M. László sem akadályozta e könyvek megjelenését. Válogatott műfordításkötetemet, *Az erdő elfoglalását* viszont már nem vállalták, magánkiadásként jelent meg 1989-ben.

De ne szaladjunk előre az időben.

Kubában írt verseim az ottani és az itthoni világ összebékíthetetlen különbségéről szóltak. Mialatt a Tom Collins fanyar ízét őriztem nyelvemen egy kubai bárban, az jutott eszembe, hogy „szegénylegény vagyok hazámfiak között / ők tejízű békében élnek / nem rúgnak be a forradalomtól.” A József Attila-i képalkotás munkált ezekben a verssorokban is. „Nem lógok a mesék tetején, / hörpintek valódi világot, / habzó éggel a tetején” – írta József Attila, s föltehetően „a bűnös város”-t elítélő, a „tejivó vidék”-et dicsérő Horthy propaganda plakátjainak egyike ihlette erre a szakaszra. Földidéztem a Nagy Zsonglórt (Hruscsovra gondolva), és így folytattam: „galambszárny alatt a United States Steel bújik meg titokban, »please, please, a tárgyalások kamatlába,

a Nagy Mutatvány, a Híres Mutatvány ...« Ki látta a vért, Ngog, Mihail, Pedro? A nézőtérén az urak nevetnek: »Kitűnő, kérlek, jó üzlet a béke, ha ízesíti vietnami fűszer, panamai vér ingerlőbb a rumnál.«” Kevés számú szerelmes versem közül a legmeggyőzőbb is Kubában szakadt ki belőlem: „Hazád hazám, / párnád párnám. / Ha nem volna szerelem, / érted kitalálnám.”

A hazai irodalmi helyzet már kubai utam előtt alapvetően megváltozott. Bölöni halála után eltávolították az *Élet és Irodalom* szerkesztőségéből Imre Katalint és Györe Imrét, majd hamarosan Kis Tamást is. Imre Katalint az Irodalomtörténeti Intézetbe helyezték. 1965-ben az Intézet igazgatója, Sötér István közölte vele, hogy felső utasításra fel kell mondania neki. 1966-ban a KEB (Központi Ellenőrző Bizottság) – Rózsnai Ervinnel és Galabárdi Zoltánnal együtt – maga elé idézte, és kizárták az MSZMP-ből. Főleg a fiatal költőkre, írókra tett hatásával elégedetlenkedtek, bár óvakodtak attól, hogy hivatalosan bármit is direkt politikai vád formájában fogalmazzanak meg. Az indoklás mindössze annyit tartalmazott, hogy nem mutatott megbánást, és hogy nem volt a párttal szemben őszinte. A *Tűz-tánc* szerkesztője és a nemzedék szellemi központja elleni támadással egy időben több baloldali író részesült szilenciumban.

Imre Katalin később a Magvetőhöz került, ahol Kardos György egy ideig őrá bízta azoknak a baloldali szerzőknek a kézirateit, akik máskülönben nem remélhettek volna megjelenést. Egy jóval későbbi levelében, 1973-ban írja Imre Katalin: „Amikor Kardos elvtárs rám bízta Haraszi kötetének szerkesztését, akkor Kardos elvtárs még úgy látta jónak, hogy több más kézirattal együtt én kapjak meg olyan írásokat, amelyek Kardos elvtárs megítélése szerint is tehetséges és jó szándékú emberektől származnak, tehát érdemesek a kiadásra, ha kihagyásokkal is, szükség esetén, de amelyektől a magyar lektorátus általában esetleg eleve visszariadna.”

Imre Katalin nélkül, aki egyértelműen támogatta az akkor magát marxistának valló Haraszi Miklóst is, számos mű nem, vagy netán csak később jelent volna meg. Kardos Györgynek írt levelében példaként Csala Károly, Györe Imre, Ladányi Mihály köteteit említi.

Én nem kaptam szilenciumot, de második kötetem csak öt év múlva jelent meg Jólesz László szerkesztésében. Harmadik, *Partizánerdő* című kötetemet, amely 1970-ben látott napvilágot, ismét Székely Magda szerkesztette.

A kötet dedikált példányát a megjelenés után személyesen adtam át Kardosnak. Ekkor igen meglepett. Azt mondta: „A hideg veríték csörgött a hátgerincemen, amikor *Évforduló* című versedet olvastam a korrektúrában.” De vállalta – ezt is illő leírnom róla – nem hagyta ki. Pedig ez a vers egyértelmű szembefordulás volt az évfordulókat ünneplő, ám a szocializmus lehetőségét veszélybe sodró kádárizmussal. Hekus, spicli, broszúra-fejek, villa, telek, sikkasztás, kéjlak, talpnyalók, karrieristák, selyemzászlók, oklevelek jelezték a versben a hazai világot, és Vlagyimir Iljics a vers végén a dzsungelekben, a cellák mélyén jelent meg, világos utalásként Vietnamra és a Harmadik Világra. Reményeimet Kína roppant embertömegébe vettem, a Harmadik Világ népeinek harcában bíztam, és elhittem magammal, hogy ők fogják megújítani az európai szocializmust is. Ez a reménykedés az egyre keserűbb versekben olykor a kommunizmus sóvárgott, ám lassan megfoghatatlan, és emiatt költőileg is elvont, hiteltelen lehetőségét állította szembe a jelennel. Voltaképpen művészi válságot okozott az eldöntetlen kérdés, a „van-e még remény”-problematikája, amelyre mindenáron igennel akartam felelni. A remény messze volt, s olyanok jelképezték, akiket alig ismertem. Legtökéletesebben egy Mexikóban élő argentin költő, Carlos Patino fogalmaz erről, amikor a harcosok és a velük rokonszenvezők különbségéről ír. Más dolog úgy élni, hogy „nincsenek utcasarkok, se ebédek, se telefonszámok”, és megint

más dolog az életben maradásért küzdve „lasszóval fogni a szavakat”, „néven nevezni testvéreidet”. Egyé akartam válni a küzdőkkel, „Ázsia telébe lépni Európa nyarából”, de ritkán írtam arról, hogy ez lehetetlen. Az ilyen ritka versek közé tartozik a *Nyári eső* című:

*Tocsog a nyári eső,
ázik udvar és tető,
szomszéd szomszédal perel,
éles hangon kerepel,
hallgatom a rímeket,
csak hullanak, cseppre csepp,
és nincs bennem akarat,
szöknek tőlem a szavak,
lefolynak az ereszen,
kopognak az üvegen,
pedig kéne itt a szó,
hősi, konok riadó,
de nincsen hős, csak eső,
bennem is pocsolja nő,
és csurognak a napok,
a hetek, a hónapok,
sorsunkon, az ereszen,
békésen és csendesen.*

Sajnos fehér holló az ilyen vers a *Partizánerdő*ben. Ezért hiányoztak szavaim, „hogy kimondhassam magamat”. Én, aki Tóth Árpádon és a Weöres fordította Po Csü-ji-n nevelkedtem kamaszkoromban, mindenáron szocialista költő akartam lenni, mialatt a szocializmus távlatairól reményeim és homályos elképzeléseim voltak. Elutasítottam a jelent, élesen szemben álltam vele, mialatt ugyanez a jelen hivatalosan – mert a játékszabályokhoz ez is hozzátartozott – internacionalista, a partizánharc heroizmusára figyelő, az elnyomás minden formáját elutasító költőnek nevezett könyvem fülszövegében és azokban az egyre ritkább kritikákban, amelyekben tényleg odafigyeltek rám. Idézem Kiss Lajos írását a *Népszabadság* 1970. május 30-i számából: „Simor András problémái nem tudati és lelki eredetűek elsősorban. Kifelé figyel az élet valóságos jelenségeire és ellentmondásaira. Ezért fő motívuma a *Partizánerdő*nek is a hatni, a cselekedni akarás. Tehetségének természete leginkább Györe Imrétől különbözik. Györénél az emberi konfliktus számos belső tudati-lelki ellentétben realizálódhat. Simornál a konfliktus objektív viszonyokban adott. Belső problémává a tudomásulvétel által válik. Az a személyiség-típus, akire azt szokták mondani, hogy egyszerű. De általában ugyanerre mondják azt is, hogy hősi, tiszta és meggyőződéses. De sokszor elmarasztalhatóan fanatikusnak érzem. De azonnal fel is kell mentenem, mert meggyőz, hogy az emberség fanatikusa. Idézem egyik egysoros művét: »Tömegsírban ritkán rothad bértollnok.« A *Partizánerdő* a forradalmár költő hitvallása a most folyó szabadságharcokról, a fegyverekkel vívott forradalmakról. Történelmi üggyel való azonosulás. De van valami egzotikus-romantikus is ebben a forradalmiságban. Simor András mélyen bevette magát a partizánerdőbe. Most már – jelképesen is szólva – ez a környezet alakítja modorát és hangsúlyát is. Lenintől tudjuk, hogy a forradalmiság nemcsak hit és eszmei elkötelezettség, hanem helyzetelemző bölcsesség is. Nemcsak a forradalmi viszonyok szülik a forradalmárokat, a forradalmárok is forradalmasíthatják a viszonyokat. A *Partizánerdő*be a magyar valóság mozaikdarabjai is belekerültek. Nemegyszer oda nem illően, kifejezve azt a fáziskülönbséget, ami térben és időben eltérő, forradalmi folyamatok között

szükségszerűen fönnáll. Simor fanatikusabban gondol az igazságra, mint ahogy azt lírává tudja élni!”

A *Népszabadság* kritikája védelem is volt, nyilván Pándi Pál intencióit is tartalmazta, aki Petőfi-tanulmányát „Simor apostolnak”-dedikációval küldte el nekem. A kulisszatitkokat nem ismerő viszont arra következtethetett belőle, hogy én „támogatott” költő vagyok, noha valójában csak „tűrt” voltam. A felemás időszak felemássága volt ez is.

A kritikusnak ugyanakkor a végkövetkeztetésben teljesen igaza volt. Az 1963-tól 1969-ig tartó időszak verseiből válogatott kötetembe mindössze huszonhat verset vettem fel, kíméletlenül megrostálva második és harmadik verseskönyvem anyagát. Az a hang óhatatlanul retorikába tévedt volna, és egy idő múlva egyszerűen alkalmatlannak bizonyult a kétarcú korszak hiteles lírai tükrözésére. A kérdés egyre inkább úgy jelentkezett, hogy meg kell találni a marxista ellenzéki költői kifejezőmódját.

Mai eszemmel és ismereteimmel – ez utóbbiak nyilván hiányosak – két költőről tudok, akik a szocialista irányultságot fokról fokra megtagadó antifejlődést maradéktalanul kifejezték, költészetük központi témájává téve, a jugoszláv Radovan Zogović és a mi Ladányi Mihályunk az.

Zogović 1935-től Jugoszlávia felszabadításáig a hivatásos forradalmár életét élte: a baloldali kulturális szervezkedés egyik vezéralakja, majd a partizánháború ismert szervezője és résztvevője volt. 1945 után a jugoszláv kulturális-ideológiai élet nagy tekintélyű irányítója lett, akit életművéért hazájában és külföldön egyaránt tiszteltek. 1948-49 után hallgatásra ítélt költő volt Tito Jugoszláviájában, *Tagolt szó* című kötete csak 1965-ben jelenhetett meg, azt követően, hogy Krleža támogatásával – aki Zogović költészetét is, prózáját is „zseniális”-nak nevezte – ismét publikálhatott a zágrábi *Fórum*-ban. Évekig úgy élt, hogy az ellenőr spiclit lakása egyik szobájába költöztették. Amikor a hatvanas évek végén Belgrádban találkoztam vele, azt mondta: „Sétáljunk, jobb a szabadban társalogni.” Az ablaka előtt álló jegenyével beszélgetett, mialatt faltól falig verődött, mint kötél hurokja, és már önmagának akart kötélhurkot kötni, mert a spicli az idegeire ment. Olajfa lett, gyökerekkel a kőbe kapaszkodó, a résekbe hatoló, aki egyszerűen egyenesen állva kitartott. A kommunizmus lehetőségéért perelt még akkor is, amikor az úgynevezett „szocialista tábor”-ban már hazugsággal tették tisztátalanná a tisztát, seprővé zavarosították az áttetszőt, és a tizenhat éven át némaságra kárhoztatott költő szülőhazájában a kilencvenes évek tragédiáját, a mai háborút készítette elő a szocializmus esélyeit felszámoló antifejlődés.

Egyik jelentős verséről, *A város omladozásáról* akarok ezúttal szólni. Az övéhez hasonló sorsra ítélt elvtársát idézi benne, aki hol napokig, hol évekig „nem jött”, mert „alkalmatlan” volt, „nem ajánlatos”, „sőt rosszabb”. Akiről csak annyit tudott, hogy ugyanúgy járkal föl-alá a szobájában (nyilván szoros megfigyelés alatt), mint ő. Csak azt tudta róla, hogy „ablaka, a bérkaszárnya harmadik emeletén, világít / akkor is, mikor a többi sűrű és vak lesz egészen”. Ezután kérdezi személyes ügyeként és éppen ezért megrendítő hitelességgel:

*Mit ér, mire jó ez az egész: kitartani, hinni, magányoskodni,
ha nem találkozom, nem értek egyet, vitában nem
kötözködöm vele ismét?*

A barát és elvtárs nem tért meg hozzá, „ahogyan a sokkoló szobában magához sem tért, műtét után, elvérezve”. Ekkor kezdett omladozni a város, lett helyrehozhatatlanul kihalt, „s az utcát, baloldalt, a holt inda egy másodperc alatt befonta”. Egyedülálló költemény Zogovićé, számomra a legmegrázóbb költői dokumentum a titoizmus

világából.

A verset műfordításom alapján spanyolra fordítottam Guillénnek, mert mindenáron azt akartam, hogy ez a két nagy költő, akiket annyira szerettem, ismerjék egymást. Végül Moszkvában találkoztak egy írókongresszuson, ahol Zogović leányának, Mirkának Che Guevara fényképével díszített szobájáról (az ötvenes években abban a szobában lakott a spicli) beszélt Guillénnek; ez a pillanat jelenik meg a *Bárhová néz*, *Che* című Zogović-vers utolsó szakaszában. Leveleztem Zogovićcsal. Egyik utolsó levelében azt írta: „Nicaragua kő a szívemen”, mintha már sejtette volna a magukra maradt sandinisták később bekövetkező választási vereségét.

Mit írt volna a Szovjetunió megszűnése után? Milyen kő volna szívében az elárult Kuba?

Ladányi élete utolsó másfél évtizedében az önként vállalt proletársors kiteljesedéseként végleg kivonult az irodalmi életből. Versei a halála előtti két évben a vezető irodalmi lapokban, a *Kortársban*, *Új írásban* és az *Élet és Irodalomban* nem jelentek meg. Csemön telepedett le, szőlőt próbált termesztetni, nem nagy sikerrel. Hetykén rápingálta ugyan háza kerítésére: „Alkotó ház”, és aláfestette az Ady-idézetet: „A gaz lehúz, altat, befed”, de egyre reménytelenebbül tengődött a már-már reászakadó házban.

Kietlen magányban vált lírája nagy, nemzeti költészetté. Groteszkjeiből az adósság csapdába besétáló, az elitbürokráciát nevelő, a gazdasági tespedést előidéző, a forradalmi öntudatot semmibevevő, az internacionalizmus helyett a Szovjetunió nagyhatalmi politikáját kiszolgáló, a párttagságot és a munkásosztályt depolitizáló, az országos döntésekből kiszorító korszak képe néz ránk, csak hogy ezt a kíméletlen körképet nem egy kívülálló, hanem a szocializmus történelmi lehetőségét föl nem adó költő alkotta meg, haragoskeserű ecsetvonásokkal. Költészete egyre növekszik az időben. Arany Petőfiről szóló verse jut eszembe róla: „De így is, az évek haladó terhével, / Mely minket elaggít, te gyarapodsz névvel...”

Természetesen más élet jutott egy lázadó magyar költőnek, mint egy elszigetelten élő jugoszláv kommunistának vagy egy állandó életveszélyben lázadó latin-amerikainak, de azért ez sem volt egészen veszélytelen élet. Veszélyeiről tanúskodjon itt e sorok írójának egyik személyes élménye is. Tényszerű hitelességgel először részletezem.

1970-ben történt. A Szinyei Merse utcai iskola igazgatója egyik kollégámmal kihívott a spanyol óráról. „Telefonáltak a Belügyről, hogy azonnal menj be a Gyorskocsi utcába. Nem iskolai ügy, Haraszi Miklós miatt rendelnek be.”

Ezzel a két mondattal el is árulta, hogy a Belügy dolgaiban meglehetősen tájékozott. Az igazgatói iroda környékén nemegyszer feltűntek rosszul szabott sötétkék öltönyös férfiak, hasonlóak azokhoz, akik akkoriban az író-olvasó találkozókra ültek unott képpel, szuszogva és ásítózva. Emlékszem, egyszer a vénkisasszony rajztanárnő azzal fogadott: „Képzeld, András, tegnap itt voltak a Belügytől, és egy Siqueiros nevű mexikói diák után érdeklődtek.” Ugyanis Lóránt Zsuzsa, akkor még főiskolai hallgató, Siqueirosról tartott előadást azon a héten az iskolai klubban. „Goyát nem keresték?” – kérdeztem tűnődve, ám a rajztanárnő arca azt jelezte, hogy a helyzet nem is annyira komikus.

A Belügyben már vártak. Megkérdeztem, telefonálhatok-e a *Népszabadságba*. Igennel feleltek. Felhívtam a kulturális rovatot, hogy délután nem tudok bemenni, mert a Belügyben vagyok kihallgatáson. Gondoltam, nem árt, ha tudják.

„Vágner hadnagy vagyok” – mutatkozott be egy tiszt, aki kihallgatómhoz kísért. Bennem érthetetlen módon furcsa derű támadt, és majdnem azt mondtam neki, hogy jó

lesz vigyáznia, ugyanis eszembe jutott Askenázy verse Vágner közlegényről és a halálról.

Kihallgatom nem mutatkozott be, hanem egyszerűen rámförmedt: „Na, kivele, tanár úr, milyen közös boltja volt Harasztival!”

Talán az volt a szerencsém, hogy meglehetősen korlátolt embert bíztak meg a kihallgatásommal. Ha Simor *elvtársnak* szólítanak, íróként kezelnek, nyilván felelek, és ki tudja, hogy a beszélgetés melyik ártatlan mondatát hogyan használják fel Haraszi ellen. Ám én ettől a mondatától mérhetetlen dühbe gurultam, és azt feleltem, hogy nem értem a *bolt* kifejezést. A kihallgató erre közölte, hogy vegyem észre, hol vagyok, a Belügyben, és feleljek arra, amit kérdez. Megismételtem, hogy nem értem a *bolt* kifejezést, és vagy tíz percen át mindenre ugyanezt feleltem. Tíz perc elteltével azt mondta: „Azt szeretném tudni, hogy milyen közös tevékenységet végzett Haraszi Miklóssal.”

Akkor már rájöttem, hogy egy közös szerzői estünk utáni beszélgetés miatt jelentették fel Harasztit. Az estre egy laktanyában került sor, és ki tudja, mi mindenről beszélgettünk ott, vacsora közben.

Hosszú előadásba kezdtem Nicolás Guillén verseinek fordítási problémáiról, a kubai szón ritmusának kérdéseiről. Nem mondtam valótlan, Haraszi *Költők, dalok, forradalmak* című műfordításkötetében valóban szerepelt Guillén-vers, és valóban beszélgettünk a fordítási problémákról. Ezután a *ca dao* forma magyar megfelelőjéről kezdtem beszélni. A hatvanas évek végén, a vietnami népköltészet fordítása során ismerkedtem meg ezzel a rendkívül bonyolult, belső rímes formával. Hosszasan részleteztem milyen formában teremthető meg az eredetinek leginkább megfelelő magyar vers. A furcsa az volt, hogy valósággal belelendültem az előadásba, már-már élveztem.

Kihallgatom kevésbé élvezte, ásított, aztán megint ásított. Közbevetőleg megjegyezte: „Ugye maguknál, ott a Szinyeiben sok maoista diák van”, de mintha már választ se várt volna, én pedig tovább folytattam a *ca dao*-verselés problematikájának taglalását.

Nem vett fel jegyzőkönyvet. Talán azt hitte, hogy idiótával van dolga, és nyilvánvalóan semmi kedve sem volt a verstani kérdések jegyzőkönyvi rögzítéséhez. Legvégül rutinszerűen megkérdezte: „Most min dolgozik?” „Szamuely Tibor életrajzán” – feleltem, és lényegében ez is igaz volt, noha a könyvet csak hat év múlva írtam meg. Kihallgatom arca ekkor egy pillanatig teljes döbbenetről tanúskodott. Mi történik itt, miért hallgat ki engem? – ez volt az arcára írva. Egészen a kapuig kísért, és amikor elváltunk, azt mondta: „Higgye el, tanár úr, a mi munkánk sem könnyű.”

3.

A hatvanas évek közepén kiderült rólam, amit Imre Katalin már megismerkedésünk után azonnal felismert, hogy voltaképpen filosz-természet vagyok. Még egyetemistaként elolvastam Szamuely Tibor 1957-ben megjelent válogatott cikkeit és beszédeit, a *Riadót*. Ez a kötet kevés eltéréssel az 1932-ben Moszkvában kiadott azonos című válogatás új kiadása volt. Előszava közölte ugyan, hogy „Szamuely Tibor írásbeli hagyatéka ennél gazdagabb”, de semmi sem történt e gazdagabb hagyatéka feltérképezésére.

Az ötvenes évek tanácsköztársasági albumai, kiadványai az egykori legfiatalabb

népbiztos, Rákosi Mátyás fényképével jelentek meg. 1956 után Kun Béla teljes és kritikátlan rehabilitálása ismét háttérbe szorította azt a Szamuely Tibort, aki megíté-
lésem szerint a Tanácsköztársaság legjelentősebb alakja volt. Ezért határoztam el, hogy
összegyűjtöm írásos életművét.

Megismertem feleségét, Szilágyi Jolán festőművésznőt, aki 1945 után minden
hivatalos segítség nélkül próbálta férje nyomait kutatni. 1954-ben például úgy utazott
ki Ausztriába a Párttörténeti Intézet egyik munkatársával – állítólag a sír megtalálása
végett szervezték hivatalból az expedíciót –, hogy se történész, se régész, se térképész
nem volt velük. A párttörténeti munkatárs-hölgyet csak az érdekelte, milyen selyem-
harisnyát vásárolhat Bécsben. Hiába volt meg az egykori térképvázlat és leírás, végül
egy tehéncsontvázat ástak ki.

Érthető, hogy a sok csaló és karrierista után Szilágyi Jolán bizalmatlanul fogadott.
Ám én elővettem a fényképet, amely 1911-ben készült a Nagyváradi Napló szerkesz-
tőségében, és amelyen Szamuely Tibor Ernőd Tamás és Juhász Gyula közt látható.
Azután soroltam a megtalált cikkek címét és lelőhelyét. Ezt a fényképet akkor látta
először. „Milyen szép fiú! – kiáltott fel. – Ő huszonkilenc éves maradt, én pedig öreg-
asszony lettem. A férjem volt, de mostanában úgy gondolok rá, mintha a fiam lett
volna.”

A Szamuely-írásokat tanítványaimmal együtt gyűjtöttem össze. A hatvanas évek
baloldali fiataljai szívesen vállalkoztak erre a feladatra. Az iskolai klubban azzal
döböntették meg a kerületi KISZ aggodalmas arcú kiküldöttét, hogy egymás után
közölték: „Én maoista vagyok!”, „Én guevarista vagyok!”, „Én sztálinista vagyok!”,
„Én castroista vagyok!”, „Én szamuelyista vagyok!” Ezek a tizenhat éves fiatalok
jelentették a veszélyt, amelyet belügyi eszközökkel kellett ellenőrizni és felszámolni. A
vietnami háború ellen önmaguktól és nem hivatalból tiltakozó, a Kubáért, Che
Guevaráért rajongó fiatalok gyanúsak voltak. Az Angéla Davis-jelvényt némelyik
KISZ-funkcionárius éppen olyan felháborítónak találta, mint a Fekete Párducok
népszerűsítését, s letépte a gyerekekről. A főveszélyről, Maóról elismerőleg szólni
egyet jelentett az önfeljelentéssel. A párizsi 68 gyöngye visszfénye is nyugtalanította a
hazai funkcionárius-gárdát. A horogkeresztért rajongókkal már akkor is kevésbé
foglalkoztak.

1969-ben megjelent a Tankönyvkiadónál Szamuely Tibor polgári radikális
korszakának gyűjteménye. A kötet végén közöltük a kötetben nem szereplő cikkek
bibliográfiáját.

1971-ben meghalt Szilágyi Jolán. Halála után néhány nappal a Párttörténeti Intézet
levelet intézett hozzám, hogy adjam át nekik Szilágyi Jolán nálam lévő hagyatékát.
Szilágyi Ilonát, Szilágyi Jolán húgát már előbb felkeresték. „Minden Simor Andrásnál
van – felelte –, mert az volt a nővérem végakarata, hogy ő dolgozza fel ezt az
anyagot.” Akkor még semmi sem volt nálam, két nap múlva kaptam meg az
évtizedeken át gyűjtött írásokat, a híres fotók eredetijét Leninnel a családi albumban.

Közöltem a Párttörténeti Intézet illetékes munkatársával, hogy kérésüknek szívesen
eleget teszek, de előbb Szilágyi Jolán végakarátát teljesítem. Ezután átnéztem a
Párttörténetiben található Szamuely-anyagot. Hónapokon át füzetekbe másoltam
mindent, amit csak találtam. Elhatároztam, hogy nem kérek engedélyt a publikáláshoz,
miként az más esetekben kötelező volt. Találják ki, mi származik tőlük, és mi Szilágyi
Jolán hagyatékából.

Ki akartam adatni Szamuely Tibor írásos életművét, mert akkor már bizonyítva
láttam, hogy ez az életmű valóban a magyar újságírás legjelentősebb alakjai közt jelöli
ki az újságíró-Szamuely helyét.

Elmentem a Kossuth Könyvkiadó egyik vezetőjéhez. Az MSZMP könyvkiadójában a következő feleletet kaptam javaslatomra: „Szamuely makulátlan forradalmár volt, ám mi most a szociáldemokrata gondolkodókat kívánjuk népszerűsíteni.” Ez 1972-ben történt.

A kötet kiadására Kardos György vállalkozott, neki nem kellett engedélyt kérnie a Párttörténeti Intézettől. Így jelenhetett meg 1975-ben Szamuely Tibor *Összegyűjtött írások és beszédek* című, több mint 900 oldalas könyve.

A kötet megjelenésekor a Párttörténeti Intézet igazgatója a Móra Könyvkiadóban felháborodottan kijelentette, hogy ennek a könyvnek a megjelentetése súlyos politikai hiba volt. Nem voltam ott, kijelentését a kiadó munkatársaitól hallottam.

1975. augusztus 7-én B. G. szignóval a *Népszabadság* cikket közölt a Szamuely-kötetről. Ez a cikk a teljes elismerés hangján szólt munkámról: „Ez az életmű másik fele. Nem azért, mintha ezt a Szamuely Tibort szembe lehetne vagy kellene állítanunk a történelmi tudásunk által kialakított képpel. Inkább azért, mert ezek az írások mintegy kiegészítik, magyarázzák a már sokszor hallottat, a már megismertet. Hogy milyen ez a kép? Először a fiatal, igenen határozott hangú, már-már kérlelhetetlen szigorú újságíró tűnik elénk. Írásaiban feltűnő a hatalmas anyagismeret, a rendszerező képesség magas foka s az állandóan vibráló gunyoros hang. Éles szemmel vesz észre minden visszaélést, s pontosan tudja, hogy mi az, ami Szabolcs vármegye, Nagyvárad vagy éppen Fiume piszkos belügyeiből országos nyilvánosságot érdemel, mert országos tanulságokat hordoz. Rendőri tudósításokból nőnek leleplező kordokumentumokká ezek a hírlapi cikkek, folytatásos sorozatok. Az első világháborúval lezáródó újságírói szakasz Szamuely pályáján azonban nemcsak belső fejlődése szempontjából tanulságos, mai szemléletünkhöz is rak néhány kérdőjelet.

Mert már-már közhellyé koptatjuk, annyiszor emlegetjük, hogy a századfordulót követően milyen magas színvonalra emelkedett nálunk az újságírás, hiszen nagyszerű íróink is művelték. De még mindig alig-alig látunk túl a polgári újságírás valóban nagyszerű teljesítményein, kevésszer vesszük észre a magyar hírlapírás legalább ennyire jelentős baloldali szárnyát. Mely nemcsak politikai színvonalat jelentett akkor sem – bármennyire is igyekeztek agyonhallgatni és lehetetlenné tenni –, s tanulságai ma is túlmutatnak ezen. Annál is inkább, mert nehéz lenne szétválasztani a progresszív újságírás haladó képviselőit: hiszen a fiatal Szamuely is – a kötet harmadának cikkei bizonyítják – például *Ady* bővületében él. Társadalmi, politikai és irodalmi feladatnak tekintette az újságírást ő is.”

Hasonló hangon írt a Magyar Hírlapban az N. S. L. szignóval ellátott cikk szerzője: „A publicista Szamuely még nem eléggé ismert és nem került helyére a sajtó- és irodalomtörténetben. Ha ugyanis felfedeztük: elismerjük, tudjuk és hivatkozunk rá, hogy *van egy radikális baloldali vonulata a mai magyar sajtó hagyományrendszerének*, melynek csúcsai a zsurnaliszta *Ady*, az emigrációba kényszerült *Gábor Andor*, a mártírhalált halt *Bálint György*, semmi esetre sem szabad kihagyni közülük a fiatal Szamuelyt sem... Neki is, mint szellemi utódjának, Bálint Györgynek, a *felháborodás* volt a *lételeme*. A legfőbb stíluseszköze pedig az *ironia*.

Szamuely másik jellegzetes erénye az a *tudós-szociográfusra valló tényfeltáró szorgalom*, amellyel a *Népszava* cikkírójaként a munkásokkal szembeni mulasztások, visszaélések listáit összeállítja, ahogyan számadásokat, adósleveleket, hivatali jelentéseket gyűjt, hogy így dokumentálja leleplezéseit.”

Ezután Korvin Ottó írásait és a róla szóló dokumentumokat gyűjtöttem össze, ismét tanítványaim közreműködésével, és adattam ki megint csak Kardos György segítségével „... *a Gondolat él...*” címmel. Csakhogy ezúttal nem ismétélhettem meg azt, amit a Szamuely-kötetnél tettem, a *Börtönnapló* közlésére engedélyt kellett

kérnem. Nem jelenhetett meg a teljes szöveg, az első csorbítatlan, hiteles kiadásra csak 1989 után kerülhetett sor.

Az 1948 utáni publikációkban így kezdődött a *Börtönnapló*:

„... Én teljes nyugalommal nézek az ítélet elé, mert tudom, hogy nem a mi egyéni létünk vagy nemlétünk dönti el ezt a kérdést. Bennünket be lehet börtönözni, mi elpusztulhatunk, de a Gondolat él. Én büszke vagyok arra, hogy a diktatúrában nem egyéni és nem gonosz szándékból vettem részt, hanem a Gondolatot szolgáltam ... cselekvéseim sohasem voltak egyéniek... [Nem közömbös] előttem, hogy megmaradok-e vagy sem, mert e napokban kell megszületnie gyermekemnek... Sokat mondhatnék még, nem teszem. Teljes nyugalommal és bizalommal teszem le sorsomat az asztalra.”

A hiteles szöveg a következő:

„Legyen szabad elmondanom, hogy én változatlanul rendíthetetlen vagyok abban a meggyőződésben, hogy mindaz, ami volt, nem volt más, mint valóságos harccá fajult osztályharc. Ezt ebből a teremből, ebből a távlatból, ebből a nézőpontból magam is groteszknek, szomorúnak, irtózatossá látom, de mivel harc volt, mindkét oldalról áldozatokat követelt. Én teljes nyugalommal nézek az ítélet elé, mert tudom, hogy nem a mi egyéni létünk vagy nemlétünk dönti el ezt a kérdést. Bennünket be lehet börtönözni, mi elpusztulhatunk, de a Gondolat él! Én büszke vagyok arra, hogy a diktatúrában nem egyéni és nem gonosz szándékból vettem részt, hanem a Gondolatot szolgáltam, és éppen ezért nem beszélek arról, hányszor tagadtam meg magamat, hányszor követtem el erőszakot magamon, amikor cselekednem kellett. E cselekvéseim sohasem voltak egyéniek és sohasem megváltoztathatatlanok. Ha nem is ismeri el a mai rendszer a mi fórumainkat hivatalosaknak, kétségtelen, hogy bizonyos retortákat azok mégis jelentettek, melyeken megtisztultak és döntés alá kerültek az általam folyamatba tett ügyek. A bűn csak az volt, hogy megtagadtam magamat, hogy sodortattam magam az árral, hogy csak a célt néztem, és sohasem: mi folyik körülöttem, hogy megfeledeztem mesteremnek, Szabó Ervinnek tanításáról, mely szerint tiszta Célokot csak tiszta eszközökkel érhetünk el. Ez volt a bűn, de ezzel szemben áll az, hogy azokban, kik velem dolgoztak, legalább annyi idealizmust tételeztem fel, mint amennyi énbennem volt. Sajnos ebben mérhetetlenül csalódtam. Sajnos annyira csalódtam ebben, hogy csaknem minden embert elvesztettem magam mellől. És elvesztettem a talajt a lábaim alól. Egészen meztelenül és elértéktelenedve áll itt az életem. És ha mégse közömbös előttem, hogy megmaradok-e vagy sem, ez csakis azért van, mert a napokban kell megszületnie a gyermekemnek, ki valamelyes jelentőséget ad az életemnek. – Sokat mondhatnék még –, de nem teszem. Teljes nyugalommal és teljes bizalommal teszem le a sorsomat az asztalra.”

A retusálás az egykori valóságot akarta eltüntetni. Például Korvin második, 919. XII. 13. (szombat) keltezésű feljegyzéséből hiányzott az első bekezdés befejezése. Az eredetiben a Csernyékra utaló „bár az övéké egészen más jellegű ügyek voltak” kezdetű mondat így folytatódik: „magánakciók, melyeket már a diktatúra alatt kellett volna üldöznünk (és mennyivel erkölcsösebben állnánk itt, ha ezt megtettük volna!), mégis mit várhatok, minthogy – el nem ismertem, bukott forradalmárok – ugyanígy bírálják el a mi dolgainkat is. Osztályharc paragrafusokba foglaltan! Holott mennyire érzem, a mi ügyünk milyen más. Groteszk, szomorú, irtózatossá – mondottam a bírák előtt; de mégis más, mert morális fundamentuma mégis van, mert nem semmiért történt, ami történt.”

Korvin egy betoldott mondatot is írt ide, amelyet aztán kihúzott: „Mint mindenbe, ezekbe is bele akartak keverni engem. Nem sikerült.” Ezt a betoldást a Korvin-per bírósági jegyzőkönyvének elolvasása után értettem meg. Korvinra a vérbírák a pere

során egyetlen törvénytelenül elkövetett cselekedetet sem tudtak rábizonyítani, s végül a halálos ítéletet azzal az indoklással mondták ki, hogy jelen volt egy ellenforradalmár kivégzésén, akit a Budapesti Forradalmi Törvényszék ítélete alapján végeztek ki. Ezt a tényt gyilkosságra való felbújtásnak minősítették, noha még az akkor érvényben lévő Büntetőtörvénykönyv sem minősítette annak.

Megrázó volt a Korvin-per jegyzőkönyve, a szembesülés a valósággal: a dísz-albumok egyértelmű hőseinek némelyike a Tanácsköztársaságot élete tévedésének minősítette, olyan is akadt, aki a kurzus szóhasználatát megismételve beszélt arról, hogy őt a kommunisták becsapták. Akkor értettem meg igazán a *Börtönnapló* egyik mondatát: „A nagy francia forradalom van az eszemben mostanában gyakran, s ha elhagy néha percekre az erőm (látván a bíróság előtt álló emberek kicsinységét, gyávaságát, helynemállását), ez ismét visszaadja azt.”

Vagy egy másik példa, egy kihagyott mondat az 1919. XII. 15. (hétfő) keltezésű részből: „Én nem haragszom azokra, akik engem ütöttek, sőt inkább köszönöm, hogy megismertettek a lealázás és testi fájdalom érzeteivel, mert bizonyos, hogy én soha senkit már megütni nem tudnék.” Korvin Ottó közelről látta a Tanácsköztársaság alatt elkövetett önkényeskedéseket. 1919. július 26-án például letartóztatta Schön Gábort, mert megerőszakolta az egyik fogva tartott nőt. Schön Gábort a bukás után kegyetlenül megkínózták, majd kivégezték. Megrendítő búcsúlevele, amelyet a huszonkét éves fiatalember a Margit körüti fogházból küldött családjának, 1948 után számos kiadványban megjelent. Schön Gábor valóban bátran, elveihez ragaszkodva halt meg. A csak makulátlan hősokeket ismerő, fényképeket és dokumentumokat hamisító utókor azonban nem volt hajlandó felidézni életének azt a pillanatát, amely miatt Korvin Ottó letartóztatta.

Korvin tépelődött, gyötörte magát – és hősként helyt állt. Sok társa – köztük számos kivégzett – nem cselekedett így, „ökölbeszorított kezekkel néztem, hogyan könyörögnek (és sírnak!) a többiek. Én nem tudok lealázkodni!”

De a Margit körút hiteles iszonyata, ismételjük meg, nem illett az ünnepi kiadványokba. 1948 után inkább a Párttörténeti Intézet archívumába számúzták Korvin Ottó börtönnaplójának teljes szövegét. Sokáig meghamisított fotója szerepelt az albumokban is. Elővették utolsó, kivégzés előtti fényképét, zakót, nyakkendőt festettek rá, arcáról eltüntették a gyötrelem nyomait. „Nyakravalótalanok, takarodjatok a csataterőről.”

Ezután megírtam a Móra Könyvkiadó *Így élt...* sorozata számára Korvin Ottó, majd Szamuely Tibor életét. Munkásmozgalmi kutatásaimat Rózsa Ferenc és Rózsa Richárd életének feldolgozásával fejeztem be. (A tervezett Sallai Imre-életrajz megírására most már valószínűleg nem tudok sort keríteni.)

Megismerkedtem a Budapestre látogató Duczynska Ilonával is. A televízió filmet készített róla, ám az interjúból kivágták, hogy 1917-ben Tisza István meggyilkolására készülődött. Ulrike Meinhof öngyilkosságnak maszkírozott meggyilkolásával egy időben nem találták „képernyőre valónak” Duczynska Ilona hajdani, meglehetősen gyerekes kísérletét, hiszen annak idején még a pisztoly használatához sem értett. Megírtam az *Új Tükör*-ben, hogy mit mondott Duczynska eredetileg, hogy miről szólhattak a kihagyott mondatok. Duczynska a következő lapot küldte nekem: „1977. okt. 15. Simor András! Fogadja örök hálámat! Szeretettel Duczynska Ilona. (Valaki elküldte a lapkivágást a »Tükör«-ből.)” A valaki, tudomásom szerint, Dalos György volt. Duczynska a rövid levéllel – ezt később életrajzában megerősítette – Ulrike Meinhof és a börtönben sínylődő német forradalmárok iránti szolidaritását fejezte ki. Ekkor írtam *Hétvégi monológ* című versemet: „... nehéz dolog pihenni, / pedig ajánlatos, mert / másképpen még időnek / előtte előregszünk, / üljünk törülközőnkre, /

Ulrike Meinhof asszony / is jobban tette volna, / ha strandra jár, nyakába / a strandtörülközővel / nem vetett volna hurkot...” (A hivatalos, abszurd verzió szerint Ulrike Meinhof saját törülközőjével akasztotta fel magát.) Ez a vers csak 1991-ben jelent meg.

1977-ben állást kellett változtatnom. Szerényebb kellemetlenség volt ez, mint a szilencium vagy a rendőri felügyelet alá helyezés, noha nem volt független a hatvanas, hetvenes évek efféle ügyeitől. A tanulságos történetet sajnos dokumentálni nem tudom. A „Simor-ügy” elnevezésű dossziét csak egykori iskolaigazgatóm kezében láthattam, beletekintési jogom nem volt.

1971-ben a Szinyei Merse utcai általános iskola és gimnázium néhány diákja elhatározta, hogy tüntetést szerveznek a görög fasizmus ellen, a görög követség előtt. Nem kértek engedélyt az iskolavezetéstől, és a kerületi KISZ-től sem. A terv kitudódott, a tüntetésre nem került sor. Ám igen nagy botrány lett belőle. Az iskolaigazgatóra a Belügy föltehetően igencsak ráijesztett, ő pedig – netán a „túlteljesítés” akkoriban gyakori önbiztosításával élve – kitette az iskolából a funkcionárius szülőkkel nem rendelkező, szerinte „baloldali szélsőségre hajlamos” diákokat. Csúnyán összevesztünk, és egy értekezleten a teljes tantestület előtt „hazug”-nak neveztem. Megszűnt köztünk a diplomáciai viszony, nem beszéltünk egymással. Ezután még négy évig tanítottam ott. Emlékszem, ha meglátott, lelassította a lépteit, hogy ne kerüljön köszönési távolságba. Végül, hogy megszabaduljon tőlem, beszüntette az iskolában a spanyol nyelv oktatását. Elmentem az Oktatási Osztály vezetőjéhez, akit még az ötvenes évekből ismertem, amikor csapattanácselnök és kerületi éltanuló voltam. „Ha valakire azt a feladatot bízzák, hogy legyen napközis tanár, akkor azt a feladatot kell ellátnia” – mondta. „Tudod mit, legyél te napközis tanár a Szinyeiben” – feleltem, és átmentem az írószövetségbe, ahol hivatalos papírt kértem arról, hogy írói munkám miatt egy évig mint tanár fizetés nélküli szabadságot kérek. A tanárságtól nem akartam megválni, és státusom fenntartását csak így biztosíthattam. Ritkán írtam verset a tanárságról, de az akkori sajtós helyzet versírásra készítetett. *Szonett, melyet a szerző létfontosságú magánügyben írt* című versem az *Új Tükör*ben jelent meg:

*A vén palóc megértene! Katánghy
Menyhért sem lett volna követ, ha nem
követelték volna erélyesen
kegyelmes uramék: „Meg kell csinálni.”
Az én dolgom is rendbe jönne végül,
ha valaki mint az Égből az Úr
leszólna, okíthatnék spanyolul,
mit spanyolul, ha akarnék, üzbégül!
Meglásd, fiú, nem lesz jó vége ennek,
minő hangon tárgyalsz, te ostoba,
attól tartok, könnyen ad acta tesznek,
a mai uraknak az oskola
nem imponál (nincs tekintélye kellő).
Stílusod legyen helyzetedhez illő.*

Egyúttal elvállaltam, hogy megírom a középiskolai spanyol tankönyvet. Tetszett a groteszk szituáció: én írom a tankönyvet, és ki tudja, talán nem lesz hely, ahol taníthatok belőle. Másképp történt, a spanyol szakfelügyelő nő tárgyalt ügyemben Kálmán Gyulával, a budapesti Táncsics Mihály Gimnázium igazgatójával. Őt különös „hobbym”, a diák-kutató munka megszervezése is rendkívül érdekelt. Így folytattam végül a tanárságot új munkahelyemen, ahol ma is dolgozom. Az állásváltozást egy

négysorosban is rögzítettem:

KIS VERS, OBLIGÁT RÍMMEL

*Került nekem végül státus,
működött az apparátus.
Maradok, mi voltam, számár,
igénytelen, mint egy tanár.*

Nem hagytam abba az önkéntes filozkódást sem. Kollégáimmal és tanítványaimmal kiadtuk Tánicsics Mihály Arany Trombita című lapjának válogatott gyűjteményét, majd *Forradalom, magyarázza s fejtegeti Tánicsics Mihály* című művének újraközlésével elindítottuk a Tánicsics-sorozatot. Ezt a munkáját Tánicsics akkor írta, amikor Kossuth az országgyűlésen ellene fordult, közölte vele: „ha nem nézném, hogy kend Tánicsics^ Mihály, az igazság kezébe szolgáltatnám át”, s lapját, a *Munkások Újságát* betiltatta. Feldolgoztuk és publikáltuk Tánicsics mindkét képviselői korszakának dokumentumait, majd nekikezdünk a *Józanész* újraközlésének. Kiadtuk Vasvári Pál kéziratban maradt pompás szatíráját, a hexameterekben írt víg hőskölteményt, *A szerelmes bajnokot*, és gyűjteményt állítottunk össze a huszonhárom évesen hősi halált halt politikus-történész munkáiból. Ez idő tájra tehető Fekete Sándorral kialakult barátságom kezdete, amelynek írásos dokumentuma is van. „Végül is Tánicsics, Petőfi, Vasvári tiszteletében találkoztunk” – írja Fekete Sándor tanulmánykötetéről szóló kritikájában, és hozzáteszi, hogy „makacs hűséggel munkaközösségek elhanyagolt feladatát” vettem a vállaimra, majd így folytatja: „Olyan munkaközösségeket, amelyek az elmúlt évtizedekben jobbra meg sem alakultak, mert a forradalomellenes divatok terrorja még olyanokat is eltántorított e kérdésektől, akik eredetileg kedvvel fogtak volna ilyen témák kidolgozásának.”

Mindig bizonyos voltam abban, hogy Petőfi kortárs-barátai és azok az őt követő kiegyezéskori költők, akik nem külsőségekben utánozták, hanem eszmevilágához kapcsolódtak, jóval jelentősebbek annál, mint ahogyan irodalomtörténet-írásunkban, irodalmi tudatunkban élnek. Ezeket a költőket, írókat az irodalmi Deák-párt sorvasztó-elhallgató tevékenysége szorította ki a köz- és irodalmi tudatból, és akiket Ady és a nyugatosok sem ismertek, azokra a huszadik században további igazságtalan feledés várt. Kiadtam Kerényi Frigyes, Medgyes Lajos, Darmay Viktor, Szabó Endre verseit, és publikáltam a marxizmus első hazai népszerűsítőjének, György Aladárnak írásait. Ezután átrándultam a XVIII. századba. Az eredeti kézirat alapján kritikai igénnyel kiadtuk Bessenyei György költői főművét, *A természet világa vagy józan okosság* című monumentális, 10 412 soros filozófiai költeményt, majd megfogadva Arany János tanácsát, „egymásnak felelő” rendben megjelentettük Barcsay Ábrahám és Orczy Lőrinc költői levelezését.

Filozkodásom jutalmát Színi Károly írásainak kötetbe rendezése közben pottyantotta elém a véletlen. Megtaláltam Petőfi egyik mindmáig kiadatlan versét. Nem tudom, mi lesz a Petőfi kritikai kiadás sorsa, és egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy megélem, amikor, az egyébként helyes szerkesztői elveknek megfelelően, a kétes hitelű versek közt helyet kap ez a költemény. A tudomány szenzációi másfélék, mint a blöffök világában szült „felfedezések”-éi, ezúttal nem volt semmiféle női csontváz, amelyről a hazai és a világsajtó segítségével világgá lehetett volna kürtölni, hogy Petőfié.

Kutatásaim eredményeit *Tánicsicstól Ladányiig* című tanulmánykötetemben összegeztem. A kötet megjelenése előtt halt meg Ladányi. Szerdahelyi István, aki akkor a *Kritika* főszerkesztője volt, hívott fel, hogy írjak Ladányiról nekrológot, majd a

Kritikában megjelent nekrológ lett tanulmánykötetem záró írása. A kötet kéziratát Illés Endréhez vittem el, még 1985-ben. Ő azonnal elolvasta, és a következő levelet küldte nekem az eredetileg *Irodalmi égboltunk* című kötetéről:

„*Kedves András!*

Az »égbolton« fényes csillagok ragyognak.

Tanulmányköteted élvezetes olvasmány, portréid, elemzéseid magukkal ragadnak.

Nekem a Darmay-tanulmány (példaként kiragadva a többi közül) éppen úgy tetszett, mint a keserű Pintér Ferenc rajzolat vagy Sándor Kálmán nehéz útja.

Elolvasva a kéziratot, ezt rögtön el kell mondanom neked.

Szeretettel köszönt
Illés Endre”

Budapest, 1985. július 28.

A tanulmánykötetet Szepes Erika szerkesztette meg. Tőle tudom, hogy Illés Endre magához kérte, és azt mondta neki: „Van itt egy kézirat, amelyet feltétlenül magának kell megszerkesztenie.” „Miért, mi baj van a kézirattal?” – kérdezte Szepes Erika, aki akkor a Szépirodalmi Könyvkiadó főszerkesztője volt, személyesen nem is ismertük egymást. „A kézirattal semmi baj nincs, az kitűnő – felelte Illés Endre –, de ezt a szerzőt csak maga hajlandó a kiadóban megszerkeszteni, a többiek ürügyeket keresnének az elutasításra.”

4.

A jelzett költői válság megoldása hangváltás útján következett be. 1971-ben jelent meg *Próbálj kirabolni* című kötetem. Fűlszövegében a következőket írtam: „Gyakran előfordul, hogy miközben megyek az utcán, a régi gyerekvers első sorát mondogatom magamban: »Uff, uff – kiált a néma indián.« Gyerekkoromban a költészet ehhez a sorhoz kapcsolódott. Új verseimet legtöbbször úgy mondogattam magamban, ahogyan ezt a régi verssort. Hiszem, hogy ezek a versek mások, mint azok, amelyeket eddig írtam. Nem mintha azoktól idegen gondolatok vagy azokkal ellentétes szenvedélyek hozták volna létre őket. De úgy érzem, jobban bennük vagyok én, az az ember, aki hol elefántnak, hol óriás teknősnek képzeletét magát, mialatt megalázó kompromisszumok nélkül, saját kedve szerint akarja alakítani életét.” Az *Új magyar irodalmi lexikon* is rögzíti: „Közéleti, politikai lírájában az 1970-es években hangváltás következett be: szatirikus, groteszk és szimbolikus elemek jelentek meg.” Az első korabeli kritikák korántsem voltak ilyen objektívek: „... »balos« pesszimizmusa a mostani kötetben (*Próbálj kirabolni*) mintegy ellentétébe csapott át. Természetszerűleg következik ez a magatartás lényegéből: az anarchisztikus politikum, a nyers közéletiség a felszíniesség mentén könnyen hajlik át »jópofa« cinizmusba, üres aforizmaszerűségbe, nemritkán obszcén, öncélú durvaságokba...”

Ám ekkor már elég pontosan tudtam, hogy mit akarok csinálni, és a támadások nem zavartak meg. Rögzíteni próbáltam egy olyan baloldali értelmiségi életérzését, aki az őt

körülvevő hazai világ antifejlődésével (így neveztem magamban akkoriban a szocialista irányultságot felszámoló folyamatot) szemben áll, reménykedve figyel a Harmadik Világ, Kína, Kuba, Vietnam harcaira, és nem hajlandó lemondani arról a meggyőződésről, hogy az emberi fejlődésnek nem a kapitalizmus a csúcspontja, Ady szavával: „a kapitalista civilizáció nem a non-plus-ultra...” Amit ezután írtam, azt egyre nehezebb lett „közéleti költészet”-címszó alatt lesajnálni, illetve politikai címekkel (kispolgáriság, anarchizmus, balosság) elutasítani. Érdekes módon meg is változott lassan a kritikai visszhang, a nemhivatalos kulturális politika körébe tartozó kritikusok kezdtek másképp írni verseimről.

Önironikus, groteszk, szatirikus hangú írásaim bizonyára hitelesebben őrzik a kort, mint előző korszakom „elszánt” versei.

Idézek néhány példát.

1969:

*Olykor magam szabadnak képzelem,
de a szabadságról nincs képzetem.
(Olykor magam szabadnak képzelem ...)*

*Védekezem, mióta élek.
Mióta élek, van mi ellen.
Rosszra készülök fel, nem jóra.
Mégis a rossz ér készületlen.
(Védekezem)*

*Megbecsülik, mint öreg veteránt,
ki jól ismerte Ikszet, Ipszilont.
(A mozgalomban harminc éven át
hűségese spicli volt.)
(Arckép)*

1970:

*Mikor a ház alapja megreped,
újjá festik a mennyezetet.
Hallom: mozdul a föld a ház alatt.
Állok a létrán, festem a falat.
(Az építő dala)*

1971:

*Jön egy ember, a hasát
géppisztollyal szétlövik,
levágják a bal kezét,
fényképezik, míg a nők
rettegve, kíváncsian
nézik, mily szép, ó, mi szép! –
elhamvasztják, hamvait*

*meg kéne állnunk, egyszer legalább
pihenjen a kar, pihenjen a láb,
de hová lépünk, ingovány van ott,
lábunk lúdtalpai és kezünk balog
ellenfél jobbrul, hátul és elöl,
ha leroskadunk, egyikük megöl,
álljuk hát, verekszünk háromfelé –
a taps legyen a színész uraké.
(Kaszkadőrök)*

1986:

*Azt mondja
barátném:
„Úgy éreztem magam,
mintha
csatornában ülnék,
és
patkányok rágcsálnának.”
Pedig
csak a televízió
kabaré műsorát nézte.
Miről?
Arról,
hogy a munkások idióták,
a parasztok idióták,
és hogy az ország
ezen röhög.
A kölcsönök
és
meggondolt gazdasági intézkedések
idején
erre volt fedezet.
Mit tegyünk?
Vigyorogjunk,
mialatt a patkányok
csontig lerágnak minket.
(Kabaré)*

*Balga Prométheusz!
Előbb a keselyűt
kellett volna lelőni,
és csak azután
bajlódni a tűzzel.
(Prométheusz)*

Könyvtári kutatásaim is segítettek abban, hogy közvetett formákat találjak, melyek révén elmondhatóvá – esetleg kiadhatóvá – válik az, amit minden idegszállammal éreztem: éles kritikával kell illetnem a hazai antifejlődést, mert az előbb-utóbb burzsoá restaurációhoz vezet, de egyetlen pillanatra sem szabad lemondanom a marxi értelmezésű szocializmus lehetőségéről. Mindezt természetesen nem teoretikusként,

hanem költőként éltem át, és próbáltam kifejezni. Komjáthy Jenőt idéztem kötetem mottójaként: „Oh, vajha minden összedőlné, / Minek kölcsönzött lelke van!”

Ladányi Mihály 1971-ben saját költészetéről szólva újságnyilatkozatban használta az *ellenzékiiség* szót: „A szocialista társadalmi »végkifejlet« érdekel, düheim forrása, »ellenzékiiségem« tartalma az ellen irányul, ami a társadalomban élő ember szocialista irányban történő személyiségfejlődését gátolja.”

Húsz év múlva *Az én ellenzékiiségem* címmel vallottam arról a *Palócföldben*, hogy miért és hogyan voltam ellenzéki költő a hatvanas évek óta. Írásom befejező részéből idézek: „Ellenzéki voltam tehát három évtizeden át, és ellenzéki vagyok ma is. S ma is ugyanarról az alapról. Nem a szocializmus omlott össze, még kevésbé a kommunizmus, mert ami történelmileg még nem valósult meg, az össze sem omolhatott. Költő vagyok, azt hiszem legpontosabban versben fogalmazok. Kénytelen vagyok ezúttal saját magamat idézni, így írtam erről az elmúlt időszakban:

*Elveszítik a nincset,
hogy a nincs ne legyen.
Sohase legyen többé.*

*Hiszen, jaj, eddig se volt.
Elvenni hogy lehet?
Nem őrzi élő, se holt.*

(A nincsről, *Fohász Prométheuszhoz*
című kötet, *Z-füzetek/2*, 1990)”

Térjünk vissza a hatvanas, hetvenes évekhez.

A Széchényi Könyvtárban ráakadtam Dercsényi János 1846-ban írt könyvére: *Tanulmányok a kommunizmusnak egy humánus ellenszeréről avagy a nép-gazdászat, a nép-oktatás és a nép politikai életének humanitási rendszeréről*. Az újszociális nézeteket konzervatív, földesúri oldalról tükröző írás parafrázisát készítettem el, a *tanulmányok* szó helyébe a *költemények* szót helyezve el a címben. Az egykori birodalmi kincstári tanácsos úr körülményeskedő stílusa stilparódiává változott a versben, amely betartva a múlt századi írás fejezeteit, rövid, epigrammaszerű darabokban összegezte, melyek az ember főkívánatait, és hogy milyen rendszabályokkal előzhető meg a *kommunizmus* népeket fenyegető veszélyének eljövetele. *A nép-politikáról* például az én Dercsényi báróm ilyen „verset írt”:

*A vétekrei megkísértés
nagy a jog-nélküli tömegben,
ezért a népbe beviendő
a demokrácziái szellem,
a nép kiseded jogoknak örvend,
illy nép alig szól bele abba,
mi státus-ügy; a hatalomnak
jó, ha a népnek van hatalma.*

A kész verset Pándihoz vittem el, aki akkor a Népszabadság kulturális rovatát szerkesztette. Pándi pontosan tudta, ki volt Dercsényi János Lajos báró, nagy művében, a *„Kísértetjárás” Magyarországon* című kétkötetes eszmetörténeti elemzésben behatóan foglalkozik is vele. Ám versemet is tökéletesen értette. „Mit képzelsz, hogy ezt fogom én itt leközoelni?” – kérdezte ingerülten, és szinte kirúgott. (Legyünk igazságosak: két hét múlva verset kért, és közölte *Tanácsok kezdő és haladó*

sakkozónak című ciklusomat. Ő ugyanis művekre, nem pedig személyekre alkalmazta a cenzúra szabályait.) A Dercsényi-vers lapban nem jelenhetett meg, csak kötetben. Ez is az adott időszak játékszabályai közé tartozott, a kis példányszámban (no nem a mai viszonyokhoz mérten az!) kiadott és kellő mértékben elhallgatott verseskönyvre más cenzúra-szabályok voltak érvényesek, mint a napi-, hetilapokra, folyóiratokra. Pontosan fogalmazva: Dercsényi-versem a „túrt”-versek kategóriájába tartozott, és ezt Pándi, a gyakorlott irodalompolitikus pontosan tudta. Nagyvonalúságához az is hozzátartozott, hogy nem állt neki magyarázkodni, eszébe sem jutott, hogy esztétikai ürügyeket gyártson a lapközlés elutasítására. Az utóbbinál a kirúgás sokkal emberségesebb volt. Betartotta a játékszabályokat, és fegyelmezetten hallgatott arról, hogy a vers voltaképpen tetszik neki, majd a legelső alkalommal kifejezte rokonszenvét, új verset kért, és azt közölte is.

A kérdés bonyolult. A szerzőnek nem, a műalkotásnak viszont olykor használhat is, legalábbis a költészet esetében feltétlenül, a cenzúrával vívott küzdelem. A Dercsényi-vers például megszületését köszönheti annak, hogy a közölhetetlent ebben a játéknak álcázott formában közölhetőnek tartottam. Részben igazam is volt, ami azon is lemérhető, hogy nem került a kötetből kihagyandó versek sorsára. Másrészt a játék igazi játék volt, élveztem az egyébként nem használható fordulatok használatát, a „múlt századi vers” megteremtését a létező anyag, a *kommunismus* ellenszeréül ajánlott humanitási rendszeréről szóló írás alapján, amelynek alapelvei több mint száz év távlatából összecsengtek a szocialista irányultságot megtagadó korszak alapelveivel, illetve gyakorlatával.

Írtam egy verseskönyvet Vurstli címen, 1977 elején jelent meg a Magvetőnél, kiadón belüli lektor-támogatója Csanádi Imre volt. Néhány évig tartó barátságunk a hetvenes évek elején kezdődött, egy 1977-ből való dedikációval tudom dokumentálni, amelyben összegyűjtött verseit „időközben közeledve is egymáshoz, növekvő egyetértéssel, sőt barátsággal” ajánlotta nekem.

A *Vurstli* verseit történelmi bűvárkodásaimnak köszönhetem. Elhatároztam, hogy írok egy verseskönyvet a hazai történelemről, középpontba helyezve az 1920-tól 1945-ig tartó időszakot. Akkor még nem sejthettem, hogy a paródia tizenöt év múlva az MDF-kormány urizáló, Horthy-világot visszahozni igyekvő tragikus bohózatában történelmi kísértétként próbál majd életre kelni. Költői idegeim viszont érzékelték a téma keserű aktualitását.

A versek nagy részét a Széchényi Könyvtárban kezdtem írni, ugyanis áttanulmányoztam a teljes vurstli-irodalmat, a XVIII. század végi Repülő Golyóbist felbocsátani akaró Szabiik Istvántól, a XIX. század elején Pest-Budára érkező nagy hírű tiroli cirkuszostól, Aloys Schmidttől, aki Levegő-képeit a Somogyi-féle házban mutatta be, egészen a két háború közti időszak vurstli történetéig. Sokszor előfordult, hogy egy versbe már a könyvtárban belekezdtem, és aztán otthon, vagy hetek múlva fejeztem be. Az egykori valóságnál döbbenetesebbet semmilyen költői képzelet sem tudna kitalálni. Az 1886-os Vasárnapi Újság szilveszteri melléklete például arról számolt be, hogy egy sziú indiánasszony Hamburgban a cirkuszi porondon szült, és a közönség a szülést produkciónak hitte. A pesti Zoo félig-homo-ként ketrecben állított ki egy szamojéd családot. Ilyen és ehhez hasonló anyagokra épült az első rész, a *Vurstli Múzeum*, amelybe beillesztettem a Dercsényi-verset is.

A kötet vurstli-képekben idézte fel a Tanácsköztársaságra következő Horthy-ellenforradalmat. Itt is szigorúan a tényekből építkeztem. Írtam például egy vurstli-éneket, amelynek címe ez lett: *Egy híres-nevezetes műrepülő nagy tündökléséről és gyászos bukásáról szóló rémes és titokzatos énekes história két bábuval és hasbeszélő mutatvánnyal*. Az énekes históriában megszólal Dobos István, az Angyalnak nevezett

híres repülő, aki Szamuelyt 1919 májusában Kijevbe vitte, majd visszahozta. Kutatásaim során a híres repülőút szomorúbb utóéletét is megtaláltam, Dobos István 1919-ben a *Pesti Hírlap*ban tett, majd 1934-ben Az *Est* számára megismételt abszurd nyilatkozatát, miszerint Szamuely pisztollyal kényszerítette a repülőút megtételére. „Doppingoltak, szentigaz. / Pisztolyával az Utas / hátam meg-megbökte. / Mindenben ő a ludas!” – mondja Angyal az én vurstli-énekemben, amely Arany-idézet felhasználásával ér véget:

Rossz időket érünk,
rossz csillagok járnak,
setét napjai ezek
aviatikánknak.

A vurstli-versek ellenforradalmat idéző világa Hübele Balázs, Arany László hőségének kitalált verseivel folytatódik. Egyik versemben Hübele Balázs Arany Lászlóval vitatkozva, és egyúttal utalva Petőfi híres hexameterére a *Levél Arany Jánoshoz*-ból, a következőket „írja”:

*Bölcs tudományokra adod fejed? Engem ilyesmi nem izgat;
mint vén Táncsics apánkban, bennem is fortyog a méreg.
Gazda-tanokba merültél? Én maradok, ki valék, és
sajnállok, Lászlóm, aranyom, ki a drága poézist
állami jogra cserélted Még mameluk leszel? Én nem
lépek ez útra. Deák bölcs, mondják. Bölcs, de unalmas!
Más út nincs, írod nem karddal oldja ki sorsa
fránya csomóját nép, nemzet. Lehet, ám sose tudni,
így én, vén jakobinus. Hátha csak átmenet éltünk
majdani büszkébb korba? Leintesz? Este van, és nincs
kedvem nyúlós bölcseletekkel kelni vitára;
újsütetű eszméket sem keverek levelembé.
Égi szabadság minden népnek – csalfa remény? Nem,
nem s nemi Bárki okos mond ellene bármilyen érvet.*

A kötet írásakor izgatott a nyelvi játék lehetősége, annak a magyar–német–jiddis nyelvnek a versbeírása, amelyet apámtól olyan jól ismertem, hiszen mindig azt mondogatta: „jól bekaufoltam ezzel a Hitlerrel!” Születésem évét adva a vers címéül, beleírtam magunkat is a *Vurstliba*:

1938

*Itt sétált az öreg Strausz
fiatal korában;
mesélgeti, mi esett
vele hajdanában,*

*olaszoknál hagyta haját
– fogára vigyázott –
megbámulta Kemény Henrik
hősét, Vitéz Lászlót.*

*Aztán jött a Mázoló,
akivel ugyancsak*

beaufolt, *de mindenkör*
megmaradt magyarnak;

hiába tagadta ki
ukk-mukkfukk a nemzet,
mérgében, fogta magát,
új kis magyart nemzett.

Itt vagyunk a vurstliban,
esszük, amit adnak;
s ha nincs benne, libahúst
kívánunk a babnak.

Könyvemről Lengyel Balázs írt kritikát az *Élet és Irodalomban*:

„A véletlen úgy hozta: érdekes verskötetekről számolhatok be. Nem kezdő, hanem harmadik-negyedik, sőt ötödik kötetes költők könyveiről. Azt látszanak bizonyítani: színesebben folytatódik a líra a fiatalok vagy fiatalabbak kezén, mint ahogy azt egy-egy folyóiratszámot olvasva feltételezni lehet.

Simor András kötete, a *Vurstli* például mulatságos. Ez napjainkban még mindig ritka jelenség, ha nem is annyira ritka, mint a fekete holló. (Hol van már a fehér?) Ha líránk alaptónusára figyelek, alig érzem, hogy az idő megcáfolta volna Dsida Jenő jó negyvenéves sorait: »... a játszi hangulat megvetve bujdosik a magyar ének berkeiben és többé nem mulat. Kik vígat írtak, szemlesütve félnek, mint csempészek...« Dsida e komor súlyosságot Ady »tusázó, véres szelleme« hatásának tulajdonította. De igazi oka mélyebben rejlik; költői gyakorlatunkban és irodalomtörténeti közgondolkodásunkban. Mintha nemzeti költőideálunk nem engedné játszani szép, okos fiait.

Lehet persze, hogy e téren éppen napjaink hoznak változást. *Simor András* kötetének alapja mindenesetre intellektuális játék, ötletesen kamuflált, tréfás történelemhamisítás. A vurstli, a liget, a bábosok és kikiáltók világát, a népszórakoztatás egész történeti múltját mutatja be egy képzelt múzeumban. A tizennyolcadik századvégről keltezettek az első áldokumentumok s elér a soruk napjainkig. S mert aránylag kevés a feljegyzett szöveg, hiszen a »levegőképek« mutogatóinak, a kikiáltóknak, bábosoknak rögtönzése ritkán került nyomtatásba, nagy lépésekkel tud haladni az időben. Igen, de voltaképpen miben halad, mit mutat ez a múzeum? Két idézettel szeretnék felelni – bármiért, amit a nyomdafesték nem tűr, eleve elhárítva a felelősséget. Elvégre a *Vurstliban* vagyunk. »*Vándor-bábos úr, Schenigen, – itt tsúfolt urat és papot. – Karó van, tsúfra seggében!*« S most nagyot ugorva az időben, íme egy bevésés a céllövölde falán: »*Ki löni nekem belyet nem adott, ki rendőrrel jegyeztetett fel rólam utókorban hízelgő adatot – mind azt mondja majd: jó komájuk voltam. – Attilának ez a sors adatott.*« Vagyis amiben *Simor András* halad, az a nemzeti történelem *Vurstli*-szintre ért törmeléke. Nyersen, szókimondóan vagy akár durván egyszerűsítve, de az.

Benne van az urak és papok világa – ahogy a nép látta, s főként forradalmi agitátorai: Dózsa, Zrínyi, Rákóczi is. Történetüket egy bécsi Luft-bild mutogató meséli el, félnémetül, dinasztikus lojalitással. Benne van a ligeti panoptikumban Hitler is, Mussolini is, egy képmutató balladában Bajcsy-Zsilinszky is, és persze még sokan mások, Derkovitstól Goldmann Györgyig. *Simor András* felfedezte, hogyan lehet egy tréfás szellemi játék keretein belül osztályharcos szemlélettel ábrázolni, politikai költészetet csinálni. Ez jó.”

A véletlen úgy hozta, hogy éppen akkoriban találkoztam az utcán Lengyel

Balázssal. „Látod, milyen bátor , voltam, idéztem a József Attilától írt vurstli-versedet.” – mondta.

Kritikáját azzal folytatta, hogy *Vurstlimban* kimutatható Weöres *Psychéjének* hatása. Hadd leplezzem le magamat: ifjúkori szerelmem, Nicolás Guillén magyarul nem olvasható verseskönyve, a *Napilap, napi hírekkel (El diario cpue a diario)* volt a mintám. Guillén versekben, kitalált dokumentumokban idézi fel a gyarmati, újgyarmati Kubát, amelynek új történelmi lehetőséget teremtett 1959-ben a forradalom. Én az 1920-as magyar ellenforradalom és a Horthy-korszak világát idéztem fel, keserű-mulatságos vurstli-versekben. A kötetet *Emlék, 1945* című régi versem vurstli-hangra átírt változatával akartam befejezni, amelynek utolsó szakasza így szólt:

*többé nem űz a rettegés,
nem dob bombát a felhő –
ennyi volt: ebédre kevés,
de élni elegendő.*

„Ennél ravaszabb befejezés kellene – mondta Imre Katalin –, mitől vagy egyszerre ennyire optimista?” Igaza volt, így lett a kötet befejezése a következő három sor:

*Itt nyugszik a Vurstli. Fuit.
Mondj érte, vándor, egy imát!
Holnapután újra kinyit.*

Nem hallgathatom el azt sem, hogy a cenzúrával vívott keserves küzdelem és a vele járó óhatatlan önkontroll fokozta eredendően is meglévő rejtőzködő hajlamomat. Szívesen bújtam álruhába, írtam verset Húbele Balázsként. Talán a szemérem páncélját feszegető líra is teremthet ugyanolyan értéket, mint a könnyen kitárulkozó, költészetünkben erre is, arra is akad példa. Az eredményt megítélni nem az én dolgom.

Következő köteteim, a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években írt versek már ezt a kialakított groteszk-szatirikus hangot folytatták. Egyik kötetem, a *Hol van Ariadné?* megjelenése után Sík Csabától a következő levelet kaptam:

„Kedves Bandi,

Szlovákiából hazajövet e köteted volt az első olvasmányom. Kétszer is elolvastam, azóta is mazsolázgatom. Azt hiszem, ez a legjobb könyved, s ha a költészet – mint egyre inkább hiszem – a gondolkodásnak egy kivételes, s kevesek számára alkalmas módja, ez, a Tiéd, a legeredetibbek, legvonzóbbak, legavantgardebbak közé tartozik nálunk. Ötvöződik benne a parasztian földhöz ragadt, hétköznapi, józan, perchez kötött a földgolyó méretével, természetesen, az ,ún. szintézis szokásos és elviselhetetlen csinálmányai nélkül. Jól illik hozzá a hang, még a dörmögésedet is hallottam, amíg olvastam. S örülök a változatos formáknak, a művészkedés nélküli művészetnek, amik olyan természetesek, hogy utólag jön rá az ember, mennyi változata a magyar versnek van itt eljátszva.

S ráadásul: ez mond valamit, az hisz valamiben, az ragaszkodik valamihez, ez szeret, ez utál valamit – s mindegyikre együtt, de külön-külön is szükségem van. Kétségkívül az övé minden szó, de anélkül, hogy megagitálna, a fülembé duruzsolna, rábeszélne – az enyém is, hiszen én is így gondolom.

A nagyobb és kisebb hölgyet sok szeretettel üdvözlöm, Téged ölel

szept. 10.

Köszönöm Évának a könyvet, sokat tanultam belőle. Lehet, hogy még hegymászó lesz belőlem?”

Az utolsó mondat James Aldridge *MacGregor küldetése* című regényére vonatkozik, amely akkor jelent meg feleségem, Dobos Éva fordításában.

1984-ben *És voltak boldog békeidők* címmel különös verseskötvetet jelentettem meg, amelynek első ciklusa, a Derús századvég lett három év múlva kiadott válogatott kötetem címadója. A válogatott kötetben terjedelmi okokból alig szerepeltettem az 1982-ben írt és 1984-ben megjelent kötet anyagát, pedig talán leginkább jövőt látó verseim gyűjteménye volt ez a kötet. Ismét játszottam, a hazai munkásmozgalom történetét idéztem fel a múlt század végétől megint a húszas évek fehérterrorjáig, kitalált dokumentumokkal, egy-két valóban létező idézet és az általam írt, álszerzőkkel jelzett versek sorával. A játék módszerét egy példával jelzem:

RIGMUS EGY PESTI TANONCZ-KÉPEZDE FALÁN

*Proclamáljuk tanoncok és deákok
Mink Petőfit szeretjük, nem Deákat!*

*Feljegyezte Forinyák Géza joghallgató, akit 1860.
március 15-én a rendőség a
térdén megsebesített, és aki két hét múlva sebébe
belehalt. Ezt írta a fenti két sor
mellé: „Mily dicső előhírnöke ez ama kornak,
amelyben a kéz- és fejmunkások
egyazon nézetten leendnek!”*

Forinyák Géza joghallgató valóban létezett, és valóban belehalt az egykori tüntetésen szerzett sebesülésébe. Ám a rigmust már én írtam, és Forinyák „följegyzését” is én találtam ki. Ezzel a módszerrel készült az egész kötet. A műfaj lehetővé tette, hogy kedvem szerinti munkásfolklórt „teremtsek”, élcverset írjak magyaros, időmértékes, szimultán formákban, keverjem a klasszikus verselést a modern megoldásokkal. Sokféle játékra adott lehetőséget a kitalált forma. *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* címmel például, Babits hírhedt cikkére is utalva, azt az Ábrányi Emilt idéztem fel, aki a tizenkilencedik században *Az Internacionálé karéneke* címmel írt verset, aztán halála előtt Horthyt üdvözölte egy ódával.

*Ez itt Ábrányi Emil, aki éppen verset ír,
elindult a fővezér, nemsokára ideér,
gyönyörű, fehér lován végigrugtat Pest-Budán,
agg poéta bazsalyog énekelni van nagy ok,
feledtetni szörnyű bűnt, költeményt, mi tovatűnt,
szerezője ugyan ő, szerencsétlen tévedő,
múlt században írta még communisták énekét,
szerencsére por fedi, ő maga is feledi,
nem úgy újabb himnuszát, mely megőrzi nimbuszát,*

*míg lesz haza és vezér, istenfélő és fehér,
s áll a magyar, mint a tölgy, nem jó fejszés Dózsa
György,
de lesznek új bajnoki, kikről zengnek dalnoki,
hát sietve verset ír vén, bús Ábrányi Emil.*

Arra természetesen nem gondoltam, hogy némelyik paródiám, például a *Köszöntő Prohászka Ottokár püspök úrhoz*, amelyről a jelzett játék értelmében azt állítom, hogy „elhangzott a székesfehérvári püspök látogatásakor a róla elnevezett pomázi Ottokár-árvaházban”, a kötet megjelenése után hat évvel olyan lesz, mintha az újratámadt tömjénes-papos világ ellen írtam volna, és amely miatt nyilván megtámadnának a mai bértollnokok, ha olvasnák. Dolgukat megkönnyítendő, idézem ezt a versemet:

*Mi jó patrónusunk, Prohászka Ottokár,
kihez köszöntésünk patakja csordogál,
Pannónia földjén hitünk erős fala,
lészen kereszténység mert ily szentje vala.*

*Honvédek árvái, kiket nevel Pomáz,
hogy népiünk, nemzetünk dagasszuk, mint kovász
üdvözölni téged mostan együtt vagyunk,
és válasz-szavadtól tisztul szívünk, agyunk.*

*Tudja mi országunk minden lánya, fia,
mit kíván a magyar fajhigiéniá
és a hungarizmus, melynek dicső fáját
Prohászka Ottokár kezei plántálták.*

*Szívünkbe ki ezen hitmagot ültetted,
meglátod, micsoda virága lesz ennek!
Te büszke virágid: NEMZET, ERKÖLCES, VAGYON!
Isten szentjei közt foglalt helyed vagyoni!*

*Kit Jézust keresztre feszítőfaj gyaláz,
köszönt a pomázi Ottokár árvaház.*

Olyan vers közlését is lehetővé tette a játék, amelyet tíz évvel korábban írtam, Havannában, és amelyet mindegyik előző kötetemből ki kellett hagynom:

EGY LENIN-FIÚ MONDJA 1919 AUGUSZTUSÁBAN

*A népbiztosok vonatra ültek, usgyi!
Tibi elvtársnak halálhíre jött.
A púpos itt maradt az illegális pártot
szervezni. Púpjára tesz majd álszakállt?
Tegnap komámmal Lenin apánk érmét
jó mélyre ástuk az újpesti földbe.
Hamarosan melléfeksziünk mi is.*

Ez a kötet ugyanis a szocialista lehetőség bukásáról szól, és voltaképpen csodálni való, hogy kiadót talált.

*mint kártyavár
dől össze.”
Ő Deákot dicséri,
én szidom.
„Ez költészet –
mondja
érveim lesöpörve
mint morzsákat
az asztalterítőről –
a politika más.”
Mérgemben
élcverset írok
valamelyik
szélhali élclapba.*

De szélbali élclap 1985-ben nem létezett, és nem volt baloldali szamizdat sem. (Zárójelben megjegyzem, hogy az egészen másféle ellenzék költője, Petri György ugyanebben az évben írta le a következő verssort: „az orosz–magyar monarchiának kezd vége lenni.”) Verssem – a történelmi játéknak megfelelően – az összeomlást néhány évtizednyi távolságban lévőnek jósolta.

Még valami feltétlenül ide kívánkozik. Közvetlenül a Szovjetunió megszűnése előtt Gorbacsov azt nyilatkozta, hogy történjék bármi, élete nagy álma már teljesült. Ekkor írtam a következő epigrammát:

GORBACSOV

*Életem egyetlen nagy terve ma teljesülőben,
mit rejt még a jövő, egyre megy énnekem az.
Szovjet nincs már, és unió sincs, ezt cselekedtem.
Hruscsov híre-porát ködbe borítja nevem.*

5.

Műfordítói munkám három nagyobb vállalkozásáról mindenképp szólnom kell. Az elsőt 1963-ban kezdtem el, de csak 1979-ben adtam ki a kezemből végleges formában. Majakovszkij októberi poémája ez, a *Horoso!*, fordításomban az *Így jó!*, ezúttal a cím némi polemikus éllel az előző fordításokra is utal. Egyetemistaként kezdtem hozzá. Megismerkedtem Csala Károllyal, aki akkor orosz–olasz szakos bölcsészhallgató volt. Barátságunk kezdetén ő kategorikusan kijelentette: „Neked Majakovszkijt kell fordítanod!”, én pedig az ifjúság pimasz magabiztosságával egyetértettem vele. Kevés volt akkoriban a hiteles Majakovszkij-fordítás. Bóka László írja: „A felszabadulás után Majakovszkij hangja beleveszett a műfordításözön áradásába, s nem hatott eléggé. Nem hatott, mert az első fordítások között sok volt a gyatra, futószalagon készült fordítás, nem hatott, mert a lefordítandó verseket csak a politikai igény válogatta, nem hatott, mert nem ismertük kora orosz költészetét, nem természetes környezetében ismertük meg nagy kortársai közül kimagasló alakját, hanem utódaival, tanítványaival, olykor gyatra utánczóival együtt. Valamit akkor kezdtem sejteni róla, amikor Paul Éluard ittjártakor, egy fáradt hivatalos fogadáson, a modern francia líráról beszélve, a

különféle gyűjteményekben, folyóiratokban. Aztán 1976-ban harmadszor is elővettem az *Így jó!*-t, és újra átdolgoztam. Fordításomat Csala Károly ellenőrizte, sokszor együtt vitattuk meg – órákon át – a kétes megoldásokat. Végző soron tehát, ismétlem, hálás lehetek azoknak, akik megakadályozták, hogy az első változat megjelenjék.

Az átdolgozás során több ízben sikerült megtalálnom a tömörítésnek azt a lehetőségét, amelyben tovább élt ugyan az 1963-as változat valamelyik eleme, ám ritmusa, nyelvi formája már magyar vers, és nem műfordított-vers volt. Mutatóba idézek egy példát:

Az 1963-as változat:

*Íme
iszkol
a gögös tiszt úr,
golyó fittyül,
a part
kitisztul.*

Az 1979-es megjelent szöveg:

*Hogyan
iszkoltak
a tiszt urak ott,
ahol
a mi puskánk
tisztogatott.*

Az igen szép kiadás után elégedett is lehettem volna, ha a tankönyvekben, gyűjteményekben, évfordulós megemlékező kötetekben, szavalókönyvekben, népszerűsítő kiadványokban nem láttam volna tovább Kuczka Péter csapnivaló fordítását, és nem hallottam volna tovább az ünnepi tv-, rádióműsorok „musz”-anyagai közt. Könyvem megjelent, ám mintha meg se jelent volna, arról, hogy Majakovszkij *másképp* is létezik, csak a szakemberek szűk csoportja vett tudomást. A kulturális politikát, tankönyvírást, könyvkiadást, műsorkészítőket sem Majakovszkij, sem a másképp fordított *Horoso!* nem érdekelte. Györe Imrétől viszont a következő levelet kaptam:

„Simorom!

Teljes elragadtatással olvastam a Majakovszkijt. Még némi életkedvet is csöpögtetted belém ezzel a fordítással.

Ha kapitalista vagy pláne szocialista könyvkiadó lennék, én mindenesetre biztosítanám számodra a lehetőséget és az anyagi biztonságot, hogy akár az egész Majakovszkijt lefordítsd.

De mivel nem ez a helyzet, így csak felelőtlenül buzdítalak erre. Mert ettől a poémától mintha nagyobbakat tudtam volna lélegezni, átmenetileg.

Egyszóval, gondolj öreg barátaidra, vagy legalábbis a Gy. I. nevére, mivel amúgy is kevés a levegő mostanában.

De bármiként osztod is életed hátralévő 50 évét, én mindenképpen csókolom a kezedet.

Bp. 979. okt. 17.

Györe Imre”

Másik vállalkozásom, amely furcsa módon két évvel hamarabb jelent meg, mint az *Így jó!*, Latin-Amerika két ősi irodalmának, a navatl és a kecsua költészetnek magyar megszólaltatása volt.

A kecsua költészetet spanyol műfordításban ismertem és szerettem meg Havannában, 1972-ben. Akkor jelent meg a Casa de las Américas sorozatában Mario Razzeto perui nyelvész nagy kecsua gyűjteménye. 1968-ban írtam egy verset a huszonegy éves perui költőről, Javier Heraud-ról, akit a diktatúra katonái hazájában meggyilkoltak:

*Ebben a könyvben nincs szó a halálról
folyók és madarak
úsznak gyorsan és lassan
vagy Mario jön
a jóbarát
és sört isznak a Maleconon ketten
vagy anyja kérdi: „Mi van, Javier?”
vagy egyszerűen ősz van
vénülő levelekkel
mikor minden éj
minden hold
minden folyó
és minden hegy
az elmúlás pillanatát idézi
mégse lép be ide a halál
a fehér tunikájú
itt Javier Heraud beszél
az élő
folyók
fák
madarak közt*

Megkerestem Mario Razzetót, és első találkozásunkkor lefordítottam neki ezt a verset. Döbbenet meredt rám: „Hiszen ez a Mario én vagyok! Javier a legjobb barátom volt, és sokszor ittunk sört a Maleconon, ketten.” Aztán a költészet csodájáról kezdett beszélni, pedig nem történt semmilyen csoda, egyszerűen arról volt szó, hogy versembe beleépítettem a meggyilkolt perui költő versmotívumait, köztük Mariót és a sörivást.

Mario Razzetóval összevettem a spanyol versfordításokat – sorról sorra – a kecsua eredetivel, jegyzetelve a különbségeket és a versformákat. A verseket végül kecsuául magnóra mondta. Rendelkeztem tehát az eredetivel és azok spanyol nyelvű nyersfordításaival, kivéve azokat az eseteket, amikor Mario Razzeto sem ismerte az eredeti kecsua szöveget, illetve az nem maradt fenn. Ezekben az esetekben a többi vers mintájára terveztem meg a készítendő versformát, Mario Razzeto tanácsai alapján. Több hónapos munkával sikerült a kecsua-anyagot úgy előkészíteni, hogy az igényes fordításnak már nem volt lebíráhatatlan akadálya az, hogy a kecsua nyelvet nem

ismertem. Nyelvészi érdeklődés sosem élt bennem, és bevallom, hogy a közben beszerzett kecsua nyelvtant sem nézegettem, a kecsua– spanyol szótárt inkább.

„A navatl költészetet miért nem tervezed lefordítani?” – kérdezte régi barátom, Fayad Jamís, és ezzel a kérdéssel el is döntötte további kubai hónapjaim sorsát. Filmet szereztem minden navatl költészeti anyagról, amely a havannai Jósé Marti Könyvtárban és a Casa de las Américas könyvtárában fellelhető volt. Hamarosan rendelkeztem az alapvető kétnyelvű, navatl–spanyol kiadásokkal. Végül sikerült hozzájutnom az ősi mexikói irodalom mindmáig legteljesebb tudományos feldolgozásához, Angel Maria Garibay Kintana kétkötetes nagy művéhez, *A navatl irodalom történetéhez*. Segítő-társam, aki navául tudott volna, nem volt, ám a versformák a kétnyelvű kiadások és Garibay Kintana magyarázatai alapján megfejthetők lettek. A további munka már Budapesten folytatódott.

Összegyűjtöttem a hazai könyvtárakban fellelhető navatl- és kecsua-anyagot, illetve azokat az alapvető krónikákat, tudományos feldolgozásokat, Fray Toribio de Benavente o Motilina, Fray Bernardino de Sahagún, Miguel León-Portilla és mások munkáit, amelyek ismerete nélkül a munkának nekivágni lehetetlennek látszott. Lakásunk egyik fele évekig könyvhalmazzá változott. A hozott filmanyagból a Széchényi Könyvtárban xerox-másolatot készíttettem, előre elkölve a majdani honoráriumot. Mániákus ember lévén nem voltam hajlandó tudomást venni az akadályokról, például az egyetlen ránk maradt inka dráma, a spanyol gyarmatosítás kezdetén lejegyzett *Oljantáj* fordítási nehézségeiről. A Peruban, Bolíviában ismert spanyol nyelvű változatok gyanúsaknak látszottak. Elképzelhetetlennek tartottam, hogy a némelyik részletében feltétlenül prehiszán eredetű színmű ennyire „európai” legyen. Nem hittem a spanyol nyelvű változatok szövegrészleteinek, amelyek nagyon is emlékeztettek arra, ahogyan Jósé Maria Arguedas átköltötte a kecsua költészet számos darabját. Ezeket az átköltéseket hitelesítettük a nyersfordítások révén Havannában Mario Razzetóval, és megállapítottuk, hogy mindig az eredeti kecsua szöveg a szebb, természetesebb.

Bevettem magam a Széchényi Könyvtárba, ahol eleinte nem találtam semmit, katalóguscédula erről a műről nem létezett. Eszelősen kutattam tovább, mert elképzelhetetlennek tartottam, hogy ennek a remekműnek ne volna valamilyen nyoma a Széchényi Könyvtárban. Végül a néprajzi szakkatalógus segítségével ráakadtam Johann Jakab von Tschudi svájci kutató 1875-ben megjelent német nyelvű tudományos fordítására, amely a teljes eredeti kecsua szöveget is közölte. Ez látszott az *Oljantáj* leghitelesebb fordításának, végül ennek alapján készítette el feleségem, Dobos Éva a magyar változatot, hasznosítva Gabino Pacheco Zegarra cuzcói filológus 1878-ban készült fordításának és Arguedas szövegeinek értelmezési lehetőségeit is. Tudomásom szerint ez a fordítás az *Oljantáj* egyetlen hiteles, formahű fordítása, hiszen a Latin-Amerikában és Spanyolországban ismert, játszott spanyol változatok nem formahűek, a költészet hiányzik belőlük. E könyv írása közben került a kezembe Miguel León-Portilla *Anábuac és az Inka Birodalom irodalmi* című 1982-ben megjelent könyve. A könyvet Jesús Lara emlékének ajánlja, aki regényeit kecsuául írta, és aztán maga fordította le spanyolra, fáradhatatlan kutatója volt a kecsua irodalomnak. Ebből a kötetből tudtam meg, hogy Jesús Lara is elkészítette az *Oljantáj* spanyol fordítását, könyve ugyanabban az időben jelent meg La Paz-ban, amikor a miénk Budapesten. Jesús Lara szövege megnyugtatóan azonos a Tschudi-féle szöveggel, ám ő is szabad versben, illetve inkább prózában közli a kötött ritmusú, rímes eredetit, márpedig ez esetben ez olyan, mintha a *Csongor és Tündét* olvasnánk – rím és ritmus nélkül.

A vállalkozás, amelyben Csala Károly, Dobos Éva, Györe Imre, Petri György és Weöres Sándor lett műfordítótársam, ezen a ponton válik egyedülállóan érdekessé. Ugyanis például a kecsua-versek formája, ritmusa, rímelése teljesen rokon a magyar

ütemhangsúlyos verselés sajátosságaival, gyakoriak a négy, öt, hat, nyolc szótagú sorok, és az utóbbiak ütembontása, beleértve a nyolcasok „csúszkáló” metszetét is, a mi költészetünkre emlékeztet. Nézzünk egy példát:

Garay János:

*Ölelve tartlak,
Ölelve végre!
Te hév szerelmem
Tündéri bére!
(Menyasszonyomhoz)*

Juan Wallparrimachi Mayta:

*Még gyerekarcú
voltál, galambom,
mikor én, mint kit
Nap vakított el,
te látásodba
belevakultam.
(Elválás)*

Az idézett kecsua-vers szerzője a XVIII. században született és a XIX. század elején halt meg, mindmáig ő a legjelentősebb kecsua költő. Versei magyarul olyanok, mintha magyarul írta volna őket, az idézett példa utolsó sora: „belevakultam”, olyan természetesen tölti ki az öt szótagot, akár csak az eredeti kecsua verssor. Ezeket a verseket, Latin-Amerika ősköltészetének és népköltészetének remekeit az a latin-amerikai olvasó, aki csak spanyolul ismeri, voltaképpen nem ismerheti igazán, mert a spanyol változatok versformái csak sejtetik, sokszor pedig nem is sejtetik az eredeti formákat.

Mario Razzetónak többször is idéztem: „Csínom Palkó, Csínom Jankó / Csontos kalabérom ...” „Ez kecsuául van!” – mondta nevetve.

A legősibb kecsua-verset még Havannában beleírtam a kötetbe, aztán úgy gondoltam, fordítsa le inkább Weöres Sándor, és nyerszet készítettem neki, mellékelve a kötetből való xerox-másolatot. Ő kibetűzte a halvány sorokat, legépelte, aláírta: „Simor András fordítása”, és így adta vissza saját fordításaival együtt. Ezzel kezdődik a gyűjtemény kecsua része:

*A közelben
aluszol,
éjfél tájban
(A közelben)*

A kötet *Sasok és kondorkeselyűk* címmel jelent meg a Magvetőnél, rendkívül szép, gazdagon illusztrált kiállításban, és hetek alatt elfogyott, hamarosan a csak könyvtárakban található könyvek sorába lépett. Kritika – tudomásom szerint – egyetlenegy sem jelent meg róla.

Harmadik vállalkozásom története napjainkig ível. A XVIII–XIX. század fordulóján élt nagy vietnami költő, Nguyễn Du remekművének, a *Kju regénye avagy a meggyötört lélek sóhaja* című versesregénynek átköltéséről van szó.

A hatvanas évek második felében ismerkedtem meg a vietnami költészettel Szegő László közvetítése révén. Egymás után jelentek meg az Európa Kiadónál a gyűjtemények, a huszadik századi költőké, egy népköltészeti válogatás, egy Tô Huu-kötet, majd a Móra Kiadónál a világszerte feltűnést keltő gyerekköltő, Trần Đăng Khoa versei, melyeknek eredetijét a Vietnamból Budapesten át Havannába tartó Félix Pita Rodrígueztól kaptam meg. A 14 800 példányban, gyerekrajzokkal kiadott kötet szinte azonnal elfogyott, könyvsiker lett. A kötet címéhez illeszkedő címlapot, a sárga lepkét az akkor tizenhárom éves Kass Eszter rajzolta, az egyik kritika pedig Trần Đăng Khoát Weöres Sándor-i formátumú tehetségnek nevezte.

Ilyen előzmények után kezdtem hozzá 1979-ben a *Kju regényének* fordításához Szegő László tudományos igényű prózai fordítása alapján. Szegő a teljes fordítás 3254 sorához 880 magyarázó jegyzetet mellékelte.

A hatalmas jegyzetapparátus tetemes része kifejezetten a műfordító munkáját segítette. A verses változat elkészítése közben nemegyszer nyilvánvaló lett, hogy nemcsak a „szöveg”-et kell fordítanom, hanem sejtetnem-érzékeltetnem kell azt is, ami a magyarázó jegyzetben szerepel, és a vietnami olvasó számára az eredeti sor természetesen holdudvarát alkotja. Ha nem így dolgozom, a magyar változat könnyen a *Kju regényének* karikatúrájává alakulhatott volna.

A legfőbb kérdés a *ca dao* forma és az úgynevezett *lục bát* rímelés megszólaltatása volt. Ez a versforma az egyszótagos szavakat tartalmazó vietnami nyelvben hat, illetve nyolc szótagos sorpárokra épül föl, ahol a hat szótagú sor utolsó szótagja az első rímhívó, erre felel a következő, nyolcas sor hatodik szótagja, a nyolcas utolsó, nyolcadik szótagjára a következő hatos sor hatodik szótagja, amelyre viszont az újabb nyolcas sor hatodik tagja – és így tovább. Az áttekinthetőség kedvéért idézem fordításom első sorait:

*Száz év a földön elszalad,
Jó Sors az Ésszel hajba kap vadul.
Hol szederfa állt, víz az úr.
E látvány mondhatatlanul gyötör.*

Elvettem a sorok kettőzésére és az ütemhangsúlyos verselésre épülő hazai hagyományt. A sorkettőzés egyszerre csapta volna agyon az eredeti kecsességét, líraiságát, sőt a XVIII. századból máig ívelő modernségét is, nem is szólva arról, hogy a hatos sorok kettőzése óhatatlanul a múlt század epikájához közelítette volna az egészen más jellegű eredetit.

A nyolcas, tízes sormegoldást választottam, belső rímmel a sor 7. és 8. szótagjában. Ez a fajta tízes szimultán verssor, amelynek a nyolcas voltaképpen szűkített formája. Akár népköltészetünkben, itt is hol ide, hol oda tolódhat benne a nyomaték, s a meghatározó jambikus ritmusban hol spondeus, choriambus bujkál. Arra törekedtem, hogy minél jobb rímeket használjak, méghozzá nem pusztán a sorvégeken, hanem belső rímként is. Ezer sor átköltése után tárgyalni kezdtünk az Európa Könyvkiadóval, ahol eleinte semmilyen választ nem kaptunk. Ekkor a következő levelet küldtem a kiadó igazgatójának:

„*Kedves Domokos elvtárs,*

moszkvai utam alkalmával be tudtam szerezni a *Kju regényének* új, 1979-es kritikai kiadását. Szegő László ily módon már három kiadással is rendelkezik, nyersfordítását össze is tudom vetni Nguyễn Khăc Viễn vietnami irodalmár Hanoi-ban 1965-ben kiadott francia nyelvű fordításával, s magától értetődően Szegő szívesen konzultál

azzal a vietnami szakemberrel, akit Ti találtatok.

Valójában tehát két kérdés létezik. Az egyik az, hogy tervezitek-e a *Kju regényének* kiadását, a másik pedig az, hogy támogatjátok-e azt a költői munkát, amelynek elvégzésére vállalkoztam. Úgy látom, a mű lefordítása hosszú időt, valószínűleg két évet is igénybe vesz.

Válaszod várva barátsággal üdvözöl

Simor András”

1980. nov. 12.

Egy év múlva igen udvarias, némileg bocsánatkérő, ám elutasító válasz érkezett, idézni nem tudom, az évek során elkallódott.

Ezután Sík Csaba szerette volna munkámat a Móra Kiadónál megjelentetni. Az igazgató, Szilvássy György, aki az irodalomhoz egyáltalán nem értett és rettegett a szerzőktől, elutasította a tervet. Valamit hallhatott a különleges rímelésről, mert beszélgetésünk során egyfolytában a következő mondatot hajtogatta: „Az a probléma, Simor elvtárs, hogy itt rímek vannak”, ám kétségbeesve meredt rám, amikor a luc båt rímelés rejtelseibe próbáltam beavatni.

A mű kiadása reménytelennek látszott, ráadásul az Európa – nyilván az igazgató mindenre számító önbecsítésének eredményeként – hamarosan megjelentette a művet Tandori Dezső fordításában. Tudtam, hogy az én ezer sorom formahű, hiteles fordítás, illetve filozófusként szólva, az eredetihez leginkább közelítő forma. Azt, hogy a közelítő forma olykor az eredeti tökéletes megfelelője lehet, Eliseo Diego Petőfi-fordításai közben értettem meg. Spanyolul – hiszen Rubén Darío kísérletei sem azok – voltaképpen nincs hexameter. Eliseo Diego a *Levél Arany Jánoshoz* című verset spanyolul alexandrinokban fordította le, s máig emlékszem arra a pillanatra, amikor Havannában felolvasta, mert közben sorról sorra hallottam Petőfi hexameterait. Ezt a bravúrt még tetézte azzal, hogy a pontos fordításba belejátszatta Jósé Marti természetes versbeszédét. A *Szabad versek (Versos libres)* Jósé Martijának feszes endecasílabói – amelyeknek az alexandrinok voltaképpen bővített formái – rendkívül hasonlítanak Petőfi rímtelen verseinek természetes ritmusú jambusaihoz. Eliseo Diego fordításában Petőfi úgy emlékeztetett Martira, ahogyan valójában is rokonok ők. Az *apostol* olvasásakor szinte hallom Petőfi lélegzetvételét, verssorai Jósé Marti szavával „úgy törnek elő, mint a könny a szemből és a sebből bugyborékolva áradó vér”. A közelítő forma tehát kivételes esetekben lehet formahű, és biztos voltam abban, hogy a *Kju regénye* esetében is az, egyszóval, hogy fordításom a leghitelesebb magyar vállalkozás, de mégis abbahagytam, tizennégy évig nem nyúltam hozzá.

Ezalatt a tizennégy év alatt a XVIII. és XIX. század magyar költészetében élve, életművek sorát sajtó alá rendezve megmártóztam abban a magyar nyelvben és verselésben, amelynek eszköztárát, nyelvi leleményeit óvatos archaizálással később felhasználtam a nagy vietnami klasszikus remekművének átköltéséhez. 70 (Szepes Erika a magyar virágénekek erotikus szimbólumrendszerének nyomait fedezte fel fordításomban.) Ám a *később* a tizennégy év alatt sokszor sosem bekövetkezőnek látszott. Emlékszem a lidércnyomásos álmokra, amelyekből fölébredve a *Kju regénye* járt a fejemben, és az, hogy ez a fordítás töredék marad. Végül 1993–94-ben fejeztem be az átköltést, és adtam ki a *Z-könyvek* sorozatban. Szerdahelyi István a következőket írta róla: „Simor András remeke olyan kivételes teljesítmény, amilyenre a közismerten magas színvonalú és különlegesen gazdag magyar műfordítás-irodalomban is kevés példa akad.”

Itt be is fejezhetném, de a vallomás nem volna teljes. Ugyanis noha maximálisan ragaszkodtam Szegő László szövegéhez, ez a munkám mégis átköltés, már-már saját költeményem. Középiskolás diákként, mint már említettem, Tóth Árpád és a Weöres Sándor fordította Po Csü-ji volt költői példám. Később ez a fajta líraiság ritkán szólalt meg saját verseimben. A világgal, önmagammal küszködve tudatosan másféle verseket írtam. Imre Katalin szerette ezt a különleges elszántságot, és remélem, hogy neki volt igaza, talán az eredmény ezúttal is őt igazolja. Ám a *Kju regényének* fordításakor megszólalhatott másik énem. Ezért örülök – az 500 példányos, kevesekhez eljutó megjelenés ellenére – szinte felhőtlenül annak, hogy ezt az átköltést befejeztem és kiadtam. A legszebb elismerés Tandori Dezsőtől érkezett. Levelében azt írta: „Szép ekképp.”

6.

1985–86-ban *Álmok és jelenések* címmel hosszú versciklust írtam. A végleges változat elé a következő megjegyzést tettem: „Ez a költemény az Ótestamentum verseinek anyagából építkezik, szembesítve a mátt a szocialista időszámítás kezdetét jelentő forradalommal. A közvetlen költői előzmény számomra a legnagyobb magyar Lenin-vers volt, Füst Miláné, amelynek egyik részletét idézetként is szövegembe ágyaztam. Poémám kérdések gyűjteménye. Van, amelyikre sejtem a választ, van, amelyikre nem, mégis felteszem őket, mert bízom abban, hogy egyszer lesznek olyanok, akik minden kérdésünkre válaszolni fognak.”

Az első ciklus címe *A kezdet*, és első versében Majakovszkij jelenik meg. *ALenin-poéma* kérdését teszi fel a költő-Napóleon: „*Hogyan úszol / a forradalomban / tovább?*” Versemben Majakovszkij „*felnyúl / az égre, / és markába kapja / a csillagot, az övét. / Kiserkedt vére / csöppjei / hullanak / alá / a tenyeréből.*”

A poéma központi része a *Beszélgetések könyve*. Az *I.*, *II.* és *III. Könyv* közé személyes hangú versek sorát illesztettem *Krónika* címmel. A biblikus formában arra kérdeztem rá, tíz évvel ezelőtt, hogy megvalósítható-e a szocializmus.

*Ekkora ereje van
az emberi lénynek,
vagy
olyasmibe kezdett,
ami
meghaladja erejét?*

A versek az Ótestamentum istenét faggatják: „Kiknek istene vagy? / Az elnyomóké? / A főpapoké? / A farizeusoké?”, és a keserűség poharát ürítik ki: „ne vidd el tőlünk ezt a poharat”, ellenimát mondva: „ne a te akaratod / legyen meg, / hanem a miénk.” A biblikus forma „furfang”-ja révén lehetőséget találtam arra, hogy az antifejlődés végpontjára, a burzsoá restauráció veszélyére figyelmeztessek:

*Eli! Eli!
Lama sabaktani!
azaz:
Én Istenem! Én Istenem!
Miért hagyál el engemet?*

*Minket miért hagyál el?
Hát nem
a halászokért,
a közkatonákért
függött vala a kereszten
Fiad?
Szövetséget
nem
ővelük
kötött?
Őket
megint és megint
kiskorúakká,
újra
szolgákká
alázkodni hagyod?
Miként
a tizenharmadik
apostol,
Pál,
a haragos,
kérdzem:
... megint újból
szolgálni akartok?
A jóban
fáradozni
többé nem akartok?
Másról
szólni
úgysem tudok,
csak erről.
Hát kiben
fognak
megáldatni
minden
népek?
Kiskorúak valánk,
a világ
elemei alá
voltunk vettelve.
Odavetsz
minket
megint újból?
Nem jön el
teljessége
az időnek?*

A II. Könyvben megjelenik a szocialista burzsoázia, kora lelünk, Tánacsics szavával: „az új arisztokrácia”: „Új angyalaid / úgy viselkednek, / mintha / ők volnának / Mihael, / aki az ördögöt legyőzte, / Rafael, / aki az Úr mellett állta, / vagy / Gábiel, / hírvivője az Úrnak. / Mintha ők volnának / maga az Úr. / És / amikor hallgatsz, / ők beszélnek, / és szavukra azt mondják: / »az Úr szava!« / Odatolakszanak / közéd / és /

a kisémmizettek közé, / mintha / minden percben / velük / társalognál, / mintha / meg sem tudnál lenni / önélkülük.” Ugyanennek a Könyvnek folytatásában egyvalaki a népből azt kérdezi: „Hová menjünk, / ha nincs / ígélet földje? / Ne menjünk / sehová? / Együnk, / igyunk, / szeretkezzünk, / és / bálványok körül / járjuk a táncot?”, a *III. Könyv*-ben pedig már az hangzik el Jeremiás szavával: „*Bolond / az én népem, / balgatag fiák ők, / bölcsek a gonoszra, / jót cselekedni pedig / tudatlanok. / Az őrtállók, akiknek / figyelniük kellene / a kürt szavára, / azt mondják: / Nem figyelünk! / Ismeri / útját / az eszterág, / a gerlice, / a fecske, / a daru, / csak az én népem / nem ismeri / útját.*”

A remény mondatai szűkszavúabbak. A népek voltaképpen nem is ellenségük, hanem saját sorsuk elől futamodnak meg, és majd e megfutamodás és az azt követő ínség után vágnak neki ismét az útnak. A biblikus rész Zakariás könyvéből való idézettel zárul: „*Két rész / kivágattatik a földön / és meghal, / de/ a harmadik / megmarad rajta.*”

A végleges változat létrejöttét megint csak Imre Katalinnak köszönhetem. Először az Újtestamentumra akartam verseimet építeni. Elolvasta az első változatot, és azt mondta: „Ez rossz. Minek írsz biblikus verset, ha a Biblia nem érdekel?” Ebből a kurta mondatból értettem meg, hogy az Ótestamentum Istene kell nekem. Az egész könyvet átírtam, így jött létre a végleges változat. Az eredménytől Imre Katalin el volt ragadtatva. Már nem is emlékezett arra, hogy mit mondott az első változatról; sőt, az egész első változatot egyszerűen elfelejtette.

Ilyen pillanatokat csakis övele éltem át. A kéziratok olyan súlyt kaptak, mintha máris az értő utókor olvasta volna őket. Őt nem befolyásolta a kortársi értékítélet, nem létezett számára név és rang.

A kötet kiadására a Zrínyi Kiadóval volt szerződés. Nem adták ki. Nyilvánvaló, hogy látomásomat veszélyesnek találták, és az igazgató úgy vélte, nem fogják megdicsérni azért, ha 1987-ben, az októberi forradalom 70. évfordulóján olyan költői munkát jelentet meg, amely a forradalom ellehetetlenülésének biblikus átkokkal, jajokkal megírt könyve. A kiadói gyakorlat ilyenkor az volt, hogy beszerettek egy kellően „rangos” nevű irodalmártól egy elutasító lektori jelentést. Ez esetben, tudomásom szerint, Szegedy Maszák Mihály volt a megbízható külső lektor. A dolog pikantériája pedig az, hogy Szegedy Maszák Mihállyal már előzőleg vitába keveredtem. Ő ugyanis a hetvenes évek elején, fölmelegítve Gyulai Pál és Horváth János *Apostol*-ellenességét, így írt Szilveszterről: „A hős nem ismeri s egyre kevésbé érti azt az Istent, akitől megbízatását kapta. Amikor válaszütra ér, mindig két rossz lehetőség között kell döntenie. Prófétának mondja magát, ám szeme mind homályosabban lát. Áldozata egyre értelmetlenebbnek tűnik. Teljes magánya ön-meghasonlásba kergeti: megtagadja az Istent, és ha tehetné, kiirtaná az emberiséget. Ez a Szilveszter-kép szinte szó szerint jelenik meg az 1980-as középiskolai irodalomkönyvben. Válaszul írtam egy verset *Szilveszter csontjairól* címmel, amely 1985-ös *Kik örülnek az orgonáknak?* című kötetemben jelent meg:

*A csontok, amelyek
rég elhamvadtak a bitófa mellett,
a bitófa mellett hamvadtak el,
úgysem
lettek volna valók a dicsőség templomába.
Mert a csontok tulajdonosáról
azt derítették ki mai napság
hogy nem vala szent, hanem
esztelenségbe menekült magányos.*

*Akkor pedig az isten odafönn
tévesen könyveie nevét
a szent könyvbe, melybe
jegyezve vannak a mártírok.
A csontok viselője
életében különöset gondola,
például azt, hogy a föld egy nagy gyümölcs,
melyet az emberek lelkei mint
sugárok érlelnek meg
és azt képzeté, hogy ő is
egy sugár vala,
amely segíti a földet megérni.
Tévedés!
Ne hirdesse hát nevét emléktábla
a dicsőség templomában!
Hogyan is kerülhetne például
Toldi, a hűséges mellé
egy ilyen,
egy ilyen királygyilkos?!
Ki hát csontjai maradékával,
a porral elkeveredett hamuval
oda,
a temetőn túlra,
hol sertések túrják fel
ormányukkal a földet!*

Vitázni a kiadóval ilyen helyzetben reménytelen volt. Könyvem Bálványos Huba segítségével jelent meg, magánkiadásként, díszes album formájában, 100 számozott és 18 számozatlan példányban, 10 lap műmelléklettel. Bálványos Huba grafikáiból az új elitként fontoskodó angyalok, a kisémmizetteknek magyarázgató funkcionárius-pofák néznek ránk, a kudarcairól és bűneiről tudni nem akaró bibliai Isten, aki egykedvűen tekint alá a világunkat előzőnlő sáskákra, amelyeknek egyforma feje az egyforma fejű hivatalnokokéra emlékeztet. „Ilyen arcokat mi ismerünk!” – írja Bálványos Huba saját bevezetőjében. Biblikus és modern rajzai, a gyönyörűen megkomponált album a megjelenés igazán elegáns formáját teremtették meg munkám számára. Ám a hatni, gondolkodtatni kívánó írás könyvkuriózum lett, beszerezhetetlen könyvtári ritkaság. Megjelenhetett, a kézirat minden oldalán rajta volt a nyomtatást engedélyező misztériumi pecsét, de az ára a megjelenésnek az volt, hogy nem juthattam el az olvasókhoz. Ilyen volt az akkori cenzúra. Ki lehetett adni a veszélyes mondanivalójú könyvet, de el kellett fogadni azt, hogy hatás nélkül, a semmibe hullva jelenjék meg.

Küldtem egy példányt az albumból Aczél Györgynek. A következő levelet kaptam tőle:

„Simor András részére

Budapest

Kedves Barátom!

Korunkban kevés ember van, aki valamennyire is kontinuitásban él önmagával és műveivel. Úgy érzem, hogy Ön azok közé tartozik, aki a fejlődés és változás mellett hűséges maradt önmagához, alkotásaihoz, ami a mi csöppet sem derűs világunkban – itthon és határainkon túl is – igazán ritka erény.

Engedje meg, hogy kötetéhez szívből gratuláljak és sok-sok jót: jókedvű alkotómunkát, nekünk – olvasóinak sok új művet kívánjak – nagyon-nagyon sok szeretettel:

Budapest, 1988. február 1.

Aczél György

Furcsa levél ez, azt hiszem, hogy ez esetben Aczél nemcsak belelapozott a küldeménybe. Nyilván értette, miről szól ez a poéma, látta a rajzokat, amelyek a verset még nyilvánvalóbbá tették. Azt is tudta, hogy egy ilyen mű nem véletlenül jelent meg 1987 végén magánkiadásban. A kulturális politika irányítója ezúttal olyan szerzőnek gratulált, akit az ő kulturális politikája kényszerített arra, hogy munkáját saját pénzen, magánkiadásként jelentesse meg. Levelében „a mi csöppet sem derűs világunkról beszél, és „nagyon-nagyon sok szeretettel” üdvözöl annak az évnek elején, amikor majd Kádárral együtt őt is menesztik az MSZMP éléről. Sohasem találkoztam vele, de úgy gondolom, itt közzétett levele nem pusztán kétarcúságának dokumentuma. Élete végén látnia kellett, hogy politikájával az összeomlást készítette elő.

Ekkoriban írtam első szépprózai munkámat, *A négylevelű lóherét*, amelyet a Magvető adott ki 1990-ben, a RA-RE-sorozatban. Dokumentumregény ez apámról és gyerekkoromról. Kétszer is átírtam, a harmadik változat jelent meg. Fennmaradtak apám 1950 decemberétől 1952 júniusáig írt börtönlevelei. Apámat a gazdasági rendőrség tartóztatta le, mert nem szolgáltatta be az államnak, megszegve az akkori törvényeket, az államosított bőrüzletből arany- és ezüsttárgyak formájában kimentett vagyon maradékát. Börtönélete során bőrkereskedőből szakképzett Anléger, betonlemez-előregyártó építőmester lett. Mialatt ő börtönben ült, én csapattanácselnök és a VI. kerület érdemrenddel kitüntetett éltanulója voltam. Afáziás betegsége előtt elkezdte leírni életét, „hátha egyszer regényt fabrikálsz belőle”. Levelein kívül ezt az anyagot is felhasználtam. A végső változatot betegsége alatt írtam, és halála után fejeztem be, így került a regénybe bátyám és családja, akik apámat minél hamarább a sírba igyekeztek tuszkolni, hogy lakását megszerezhessék. Apám halála után minden kapcsolatot megszakítottam velük.

Gyakran azonnal leírtam, amit átéltem, lett légyen az egy lidérces álom, vagy bátyámék valamelyik újabb gáztette. Aztán a leírt részlet megtalálta helyét a regényben, de amikor leírtam, továbbélni segített, kibírni az olykor már nehezen bírhatót. Ez lett a regény másik vonulata, a nyolcvanas évek világa, amely megcsúfolta apámat és gyerekkoromat. Fél évszázad sűrűsödött regénnyé, és a kéziratban apám feljegyzései, levelei, betegsége olyanná váltak, mintha a fél évszázad egy-idő lett volna.

Vitaregény is ez az írás, az ötvenes évekről szóló ellensematikus módra sematikus irodalommal vitázom benne, saját életemmel, apám sorsával bizonyítva, hogy a valóság egészen más volt, bonyolultabb, érdekesebb, mint amilyennek általában beállítani igyekeztek. Apám a börtönben is a szocializmus hívének vallotta magát, rabtársaitól kiérdemelve a „vörös Strausz” nevet. Legális és illegális levelei, amelyeken egyetlen betűt sem változtattam, másféle börtönkörülményekről szólnak, mint amilyenekről az elmúlt időszak lapos divat-irodalma, beton-prózája „beszámolt”.

Könyvem egyik olvasója gratulált ahhoz, hogy milyen mesterien játszom a különféle idősíkokkal, hol a negyvenes évekbe, hol az ötvenesekbe, hol a jelenkorba ugorva egy-két oldalon belül. Valójában semmiféle irodalmi játéokra nem törekedtem, egy dolog izgatott, hogy apámat, családomat, magamat minél hitelesebben idézzem fel. Ezúttal teljesen bizonyos vagyok abban, hogy ez sikerült, felszabadultabban vallók benne saját magamról, mint verseimben.

A könyvet a következő jelenettel zárom:

„Megyek a kórházba, látogatási nap van, a szatyromban citromszörp, WC-papír, fogpiszkáló, mindedig csak ilyesmiről beszélgettünk. »Fiam, én fiam!« – mondja apám, amikor belépek a kórterembe. Azután váratlanul furcsa mondattal folytatja: »Hajó, löttek róla.« Fogalmam sincs, mire gondolhat. Megismétli: »Hajó, löttek róla. Hogy hívták?« Egyre izgatottabban, végül haragosan ismétli: »Hogy hívták? Azt, aki a legnagyobb volt.«

Végre megértem, hogy az Aurórára gondol, és hogy Lenin nevét keresi. Nyolcvannyolc éves apám, szenzomotoros afáziában, szavak nélkül, az Újpesti Kórház Rehabilitációs Osztályán. »Igen, Lenin – mondja megnyugodva –, látod, ezt is tudom.« És megismétli: »Lenin.« A kórteremben lévő látogatók furcsállva néznek ránk, egy fiatal nő vihogni kezd, és azt mondja a mellette álló férfinak: »Ez az öreg mindig összevissza beszél.«

Ülök az ágy szélén. Félszeggé tesz a látogatók jelenléte, az idétlenül vihogó nő. Hallgatok, és apám is hallgat, maga elé néz, a tekintete tiszta. Ezentúl már mindig ilyennek fogom látni.”

Így jelent meg 1990-ben Jovánovics Miklós jóvoltából, aki pontosan tudta, hogy ezúttal mit és mikor támogat, amikor kéziratomat elfogadta.

1988–89-ben *Kis magyar verstörténet* címmel esszékben, arcképekben, vallomásokban összegeztem, hogyan látom én a magyar költészetet. Az előszóból idézek: „Ami ez alatt a másfél év alatt történt, bizonyára behatolt a fejtegetések mondataiba, anélkül, hogy bármit is szándékosan aktualizálni akartam volna. Örülök, hogy időm egy részét a magyar költészet újbóli végigolvasásával töltöttem. Mindenki onnan merít erőt, ahonnan tud, s talán természetes, ha egy költő a költészethez fordul.”

Ismét mániákusan dolgoztam, végigolvastam újra a magyar költészetet, átnéztem a kiválasztott szerzőimről szóló alapirodalmat, majd kutatni kezdtem az engem leginkább érdeklő problémákat. Nemegyszer előfordult, hogy kérdéseimre nem a vaskos monográfiákban, hanem félig elfeledett, múlt századi tanulmányokban kaptam választ. Jegyzeteim több doktori értekezéshez elegendő anyagot tartalmaztak, ám engem a titulusok sohasem érdekeltek, és könyvemhez sem csatoltam jegyzetapparátust. Olvasmányt akartam adni, új nézőpontból láttatni az ismert dolgokat is. Gondolkodni és gondolkodtatni a vers mögött álló emberről, akit az akadémikusi fenekek olykor felismerhetetlenné lapítanak.

A Szépirodalminak benyújtott kötet a Szépirodalmi Könyvkiadó támogatásával szerzői kiadásban jelent meg. Idecsatolok két dokumentumot, melyek idővel kortörténeti érdekességgé válhatnak, hiszen előlegzik a 90-es évek írórsát, publikációs „lehetőségei”-t. A 600 példányban megjelent könyv azonnal elfogyott, újabb 600 példányos második kiadása készült, hogy a könyvtári megrendeléseknek eleget tehessek. Az újabb kiadás nekem jóval többbe került, mint a honorárium előlegként fölvetett 25 %-a.

„*Kis magyar verstörténet*c. tanulmánykötetemért eddig a szerződés megkötésekor járó 25%-ot vettem fel. A könyv könnyebb és gyorsabb megjelentetése érdekében a

Kiadónak a következő javaslatot teszem:

Lemondok a nekem járó kb. 65 000 Ft-ról, mint honoráriumról, s azt kérem, hogy ezt az összeget kétszeresére, tehát 130 000 Ft-ra kiegészítve, a Kiadó a kötet szponzorálására fordítsa. Ebből az összegből a kötetet 600 példányban kiadatom, terjesztéséről gondoskodom. A Kiadónak a megjelent kötetből az igényelt példányszámot átadom. A könyvön szerepelni fog, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó támogatásával készült. Eszerint a Kiadó számára a könyv megjelentetése mindössze 65 000 Ft plusz költségre kerülne.

1990. április 26.

Simor András

„Budapest, 1990. május 28.

MEGÁLLAPODÁS

Az 1988. IV. 26-án kötött szerződésünk alapján, és az 1989. XII. 20-án benyújtott mű kiadásának meggyorsítása érdekében a Szépirodalmi Könyvkiadó és Simor András megállapodnak a következőkben:

1. Simor András *Kis magyar verstörténet* c. megszerkesztett kézirat nyomdai előállítási költségeihez a kiadó 130 000 (Százharmincezer) Ft-tal járul hozzá.

2. Simor András lemond a neki járó további honoráriumról. A támogatás összegéből saját maga gondoskodik könyve nyomdai előállításáról. Amennyiben többletköltség merül fel, az nem a kiadót, hanem őt terheli. Vállalja a megjelentetett könyv terjesztését. Az eladott példányok utáni bevétel őt illeti.

3. A kötetet előállító vállalkozó elfogadja, hogy a kiadó a támogatás összegét 1991 januárjában utalja át részére, a könyv elkészülte és a megfelelő bizonylatok (számla, szállítólevél) átadása után. Erről a kiadót írásos nyilatkozatban is értesíti, mihelyt a kéziratot nyomdai előkészítésre megkapta.

4. A könyv a vállalkozó és Simor András közti megállapodás szerint kerül kivitelezésre, 600 példányban, amelyből Simor András 60 példányt a kiadó rendelkezésére bocsát. A könyvön feltüntetésre kerül, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó támogatásával készült, felelős szerkesztője Szepes Erika volt.

Simor András

Felker Lajosné
főkönyvelő

Szalai Sándor
mb. igazgató

Szépirodalmi Könyvkiadó Vállalat

A *Kis magyar verstörténet* utolsó elemzése, *A jelenés*, Füst Milán Lenin-versét idézi fel. Választásom nagyon is tudatos volt. Ezalatt a két év alatt cikkekben is

szembefordultam a készülődő burzsoá restaurációval, ezek hol az *Élet és Irodalomban*, hol a *Népszabadságban*, majd az *Új Fórumban* jelentek meg. A folyamat végkimenetéről nem volt semmiféle kétségem, de úgy gondoltam, hogy egész addigi pályám folytatása ez a szembefordulás, meg kell tennem, bármi is lesz az ára. Ezt ma is így gondolom.

Magától értetődő volt számomra az is, hogy az én szembefordulásomnak semmiféle nosztalgikus felhangja nem lehet. Lelkiállapotomat leghitelesebben az alábbi, 1991-ből való prózai vallomásom tükrözi:

FÉLEK

Kapkodva írok, mintha attól félnék, hogy elfelejtem a következő mondatot, azt a mondatot, amelytől fölfénylik az írás, értelmet kapnak és egyszeriben élni kezdenek a szavak. Volt már ilyen író, nyugtatom magam, a bihari remete, a szerencsétlen testőr írt így, saját bevallása szerint alig tudta utolérni magát, és egyre nyugtalanabb lett írás közben, néha még a keze is megfájdult, olyan gyorsan körmölt a papírra a lúdtollal. Lúdtollal nehezebb lehetett, gondolom, a golyóstoll legalább szalad a papíron, és nem zörög mint az írógép, írógéppel képtelen vagyok írni. Talán azért is sietek, mert Jelek, hogy valaki megzavar, feleség gyerek, hiába húzódok ki a konyhába, és egy másik költő jut eszembe, aki kántálva kínlódta ki magából a verseit, és olyankor a hatalmas lakás mindegyik szobájában mindenkinek hallgatnia kellett, mert ünnepi pillanat volt az, mágikus szertartás. Voltaképpen mindig félek valamitől. Nem pusztán attól amitől valóban félni kell, hogy kit támogatnak holnap a szegény szegények, a becsapottak, a gyárakból hivatalokból kidobottak, a hajléktalanok, a metróban kéregetők, az iskolába el sem jutók, és nemcsak attól, hogy melyik politikus mit nyilatkozik, cselekszik holnap, holnapután, noha ez is okkal való félelem, és egyáltalán nem oktalan, hiszen a hatalmon levő politikusok legtöbbször olyan, akire egy macskát se lehetne rábízni, nem hogy egy országot, de most mégse ettől félek. Egyszerűen félek, ahogyan az állat fél, ha zivatar közeledik, és nyüszítve bújlik a sarokba. Félek a szavaktól is, melyeket éppen kapkodva írok a papírra, félek, hogy egyszer cserbenhagynak, és akkor semmim se marad, itt állok kifosztva demokraták, kispapok, szocialisták, keresztények, zsidók, munkáspártiak, fideszesek volt-kommunisták és sosemvoltkommunisták közt. Mindig a szavakba kapaszkodtam, mihez kezdenék hát nélkülük?

Félek, ismétlem, hiába hazudok magamnak reményt, távlatot, hitet, mégis félek, és legszívesebben nyüszítve elbújnék, de nem teszem, itt ülök és írok a konyhában, ahová bármikor benyithat valaki. Talán a fiam lesz az, aki játszani akar, és kérdőre vonó, csillogó gyerekszemmel azt kérdezi tőlem: – Apa, még meddig tart ez?

Szatirikus verseim tetemes része 1989-ig a *Ludas Matyi*ban jelent meg, a humor védelmet nyújtott és lehetőséget adott a cenzúra kijátszására. Később *A járókelő és a Szakállas* című kötetemben, illetve a második *Z-füzet*ként megjelenő *Fohász Prométheuszhoz* című könyvemben tettem közzé ezeket a verseket.

Mutatóba idézek néhányat.

1988-89:

TÖRTÉNELMI RÉMÁLOM

Álmomban

*Londonba érkezik
Két férfit kerestem,
de ők
nem voltak ott.
A Kommunisták Szövetsége
ismét fölvette
az Igazak Szövetsége nevet.
Az új jelszót:
Világ proletárjai, egyesüljtek!
a régire cserélték:
Minden ember testvér.
London sivár volt,
és reménytelen.*

HOZZÁSZÓLÁS

*A kommunizmus utáni korszakot
a kommunizmus előtti korszak
megszűnése utáni korszakban
tervezik létrehozni.*

*Vegyünk például egy inget,
ami nincs,
és szaggassuk le róla
az inggombokat.
Mennyi buzgólkodó!
Mennyi nyilatkozó!*

*Aztán jön egy ember,
mellét vakarja,
fázik.
Szeretné fölvenni az inget.*

SZOCIOLÓGIA

*Lesz banán, de emelt áron,
ne állj sorba, Szegény Áron.*

*Szobád három négyzetméter,
férj el benne, Sovány Péter.*

*Az élet nem gazdaságos,
kösd fel magad, Rongyos Ákos.*

ADÓS-DAL

*Hazám, Hungary, all right,
kunyaárd csak a dollárt.*

*Örülj a hitelednek,
amire hiteleznek.*

*Ha fölmegey a kamatláb,
adj el egy ég-darabkát.*

*Nézz csalfa tengerpartig
áruld ki Vörösmartyt,*

*kínáld fel, mint kelendőt,
a múltat és jövőndőt.*

*Hazám, Hungary, all right,
kunyaárd csak a dollárt.*

1989. október 23-áról 24-re virradó éjjelen Imre Katalin öngyilkos lett. Írtam egy verset *Post mortem* címmel, és bevittem az *Élet és Irodalom*ba, Faragó Vilmoshoz. Elfogadta, és meg is jelent, tudomásom szerint ez volt az egyetlen sajtóbeli híradás Imre Katalin haláláról:

POST MORTEM

*Mai napomat neki mondom el,
a halottnak, ki megölte magát.
Ezentúl már csak így beszélgetünk
a semmiben, mert nincsen odaát,*

*de hamarosan ideát se lesz,
ha leverik az égbolt csillagát,
s elevenen agyagba döngölik,
ne világítson fényével tovább.*

*Ha megölik mibennünk a dühös,
baloldali, dobogó micsodát.*

Vallomásom végére érve Brecht versére gondolok: „Az aljasságra vicsorgó gyűlölet / Is eltorzítja az arcvonásokat. / Az igazságtalanság miatt érzett haragtól / Is bereked a hang.” Nyilván ez történt velem is.

Ám mindennek ellenére ezt az írást ritka irodalmi örömeim egyikével akarom zárni. Az *Élet és Irodalom* 1988. október 7-i számában Baranyi Ferenc írt válogatott kötetemről, a *Derűs századvégről, Személyes megtámogatás* címmel.

Ebből idézem:

„Harminc éve azt hittem, hogy helyezkedésből veszi bolsevikre a figurát. Az elmúlt – igencsak próbára tevő – évtizedben vált végérvényesen bizonyossá számomra: ha két kommunista marad a földgolyón, az egyik Simor András lesz. A másik – merem remélni én.”

* * *

1989 után új időszak kezdődik. 1990-ben létrejön a *Z-füzetek* sorozat, 1991. május

1-jén megjelenik az *Ezredvég* első száma. Ez azonban már egy másik történet, amelynek krónikása – remélhetőleg – nem én leszek.

1995. április

ISSN 1216-1861
ISBN 963 650 073 8

Felelős kiadó Simor András

Felelős szerkesztő Tabák András

950183 Tótfalusi Tannyomda, Budapest
Felelős vezető Nagy Lajos igazgató

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat
Megvásárolható az V. Honvéd u. 5., V. Mérleg u. 6.,
VI. Andrásy út 45., VIII. Rákóczi út 14.,
XIII. Szent István krt. 26. és XIII. Váci út 19. szám
alatti budapesti könyvesboltokban
